

Özgürlüğe yürüyen kadınların ülkesi: Ekim devriminden sonra Sovyet toplumu

Armağan Tulunay

Kadının durumunu ele alalım. Dünyanın hiç bir demokratik partisi, en ileri burjuva cumhuriyetlerin birinde olsun, iktidarımızın hemen ilk yılında bu bakımdan yaptıklarımızın yüzde birini bile on yıllarda yapmamıştır. Kadının hak eşitsizliği ile, boşanmanın sınırlanması ve boşanmanın bağlandığı çirkin biçimsellikler ile, evlilik dışı çocukların tanınması, babalarının araştırılması ile vb. ilgili alçakça yasalardan, bütün uygar ülkelerde burjuvazinin ve kapitalizmin yüz karası olan sayısız kalıntıları bulunan yasalardan sözcüğün gerçek anlamında taş üstünde taş bırakmadık. Bu alanda yaptıklarımızdan övünç duymak bin kez hakkımızdır. Ama toprağı eski burjuva yasaların ve düzenlemelerin molozlarından ne kadar çok temizlediysek, bunun yalnızca toprağın işlenmek için düzenlenmesi olduğunu, ama henüz toprağı işlemenin kendisi olmadığını o kadar iyi anladık

Vladimir İlyiç Lenin¹

2017 işçi sınıfının bugüne kadar yaşanan en büyük muzaffer devriminin, Ekim

¹ Marx, Engels, Lenin, *Kadın ve Aile*, çev. Öner Ünalın, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s.189.

devriminin 100. yıldönümü. Ekim devriminin ardından genç Sovyet iktidarı derhal, işçi sınıfının ve ezilenlerin taleplerini yerine getirecek adımlar attı. Sadece taleplerini gerçekleştirmekle de yetinmedi, sosyalist devrimin programı doğrultusunda, ezilenlerin o an hayal bile etmedikleri, öneminin farkında bile olmadıkları bir dizi hakkı onlara tanıdı ve bu hakları kullanmaları için bilinçli bir çaba sarf etti. Genç işçi iktidarı, işçi sınıfı ile birlikte diğer ezilenlerin de kurtuluşunun taşlarını döşeme-ye çalışıyordu. Ezilen uluslarla birlikte kadınlar bu kesimlerin başında geliyordu.

1900'lerin başında dünyada kadınların siyasal haklarından bahsetmek neredeyse mümkün değildi. Kadınların bırakın seçilmeyi seçme hakkı için mücadele ettiği bir dönemdi. Ve pek çok ülkede bu mücadele uzun yıllara yayılan bir şekilde devam etti. Düşünün demokrasinin beşiği diye anılan ülkelerden İsviçre'de kadınlar gerçek anlamda eşit seçme ve seçilme hakkını 1971'de elde ettiler. Bütün dünyada kadınların bu hakka sahip olması ancak 2015'te, Suudi Arabistan'da yerel seçimlerle sınırlı da olsa kadınlara seçme-seçilme hakkının verilmesi ile mümkün oldu. Buna karşılık Ekim devriminin ardından Sovyet iktidarı kadınlara derhal en geniş siyasal hakları, erkeklerle eşit koşullarda tanımış ve bu hakkı tanıyan ilk ülke olmuştu. Benzer bir şekilde birçok Batı ülkesinde kürtaj, kadınlar için ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında (İngiltere 1967, ABD 1973, Fransa 1975, İtalya 1978) yasal bir hak haline geldi. Dünyanın pek çok ülkesinde bugün bile yasal değil ya da yalnız belli koşullara bağlı olarak yapılabiliyor. 2012'de Erdoğan'ın "her kürtaj bir Uludere'dir" çıkışı ile Türkiye'de kürtaj hakkına yönelik saldırı ve bu saldırının kadınların mücadelesi ile püskürtülmesi hafızalarımızda sıcaklığını koruyor. Ve kürtaja güvenilir ve sağlıklı koşullarda ücretsiz erişim bizim için hâlâ bir mücadele konusu olmaya devam ediyor. Sovyet iktidarı o dönemde bütün dünyada, kendi topraklarında da kürtaj karşıtlığı hâkimken kadınlara bu hakkı neredeyse bugün bile uğruna mücadele ettiğimiz koşullarda tanıdı. Genç işçi devleti kadınların yaşamlarını değiştiren bir dizi başka yasa çıkardı, karara imza attı.

Bu yazıda Ekim devriminin kadınların yaşamı üzerindeki etkilerini, ne tür sonuçlar doğurduğunu değerlendirmeye çalışacağız. Öncelikle Sovyet iktidarında işgücüne katılımdan eğitime, evlilik ve boşanmayı düzenleyen yasalardan bakım işlerinin kolektifleştirilmesine, yukarıda andığımız kürtaj hakkından siyasi alandaki atılımlara bir dizi konuda ne gibi kararlar alındığına, ne tür pratik adımlar atıldığına dair bu yazının sınırları ölçüsünde bir çerçeve sunmaya çalışacağız. Ardından bu hakların korunmasının ve sürekliliğinin sağlanmasının mümkün olup olmadığını ele alıp ortaya çıkan tablonun nedenleri üzerinde durarak Sovyet deneyimi ışığında işçi sınıfı programının kadınların kurtuluşu açısından taşıdığı kapasiteye dair dersler çıkarmayı hedefleyeceğiz. Bu çabaya girişmeden evvel Ekim devriminden önce kadınların Rusya'da hangi koşullarda yaşadıklarına kısaca göz atalım.

Çarlık döneminde kadınların durumu

Çarlık döneminde kadınlar önce babasının, sonra kocasının tümüyle kölesi konumundaydı. 12 yaşına gelmeden evlendiriliyordu. Düğün günü kızın babasının damada bir kamçı hediye etmesi ve hemen her evde o kamçının yatak odalarında çiftlerin başucuna asılması gibi adetler vardı. Kadınların boşanma hakkı yoktu. Kadının kocasını fiili olarak terk etmesi durumunda da kadın polis zoruyla tekrar kocasına teslim edilirdi. Evli bir kadının kendisine ait bir pasaportu yoktu. Kocasının pasaportuna kaydediliyordu². Mülk edinme hakkı yoktu. Ailenin mal varlığı üzerinde bir tasarruf yapma hakkı da yoktu. Sadece mal varlığı değil, çocukları üzerinde de kadınlar söz sahibi değildi.

Evli bir kadın kocasının izni olmadan bırakalım çalışmayı iş bile arayamazdı. Kocasının izni ile çalışabilen kadınların yaşam ve çalışma koşulları da çok ağırdı. Makineleşmenin artmaya başlaması ile fiziki güç gerektirmeyen işler kadınlar için bir istihdam alanı yaratıyor ama kadınlar ancak erkeklerle ödenen ücretlerin yarısı oranında maaş alabiliyordu. Doğum izni, süt izni gibi hakların hiçbiri yoktu. Dönemi anlatan birçok kaynakta kadınların fabrikalarda şiddetli doğum sancıları başlayana kadar gebeliklerini saklayarak çalıştıkları hatta bazen tezgâhlarının başında doğum yapan ve sonra işlerine devam eden işçi kadınlar olduğu anlatılır. Kadınların % 95'i hiçbir tıbbi yardım almadan doğuruyor, her yıl ortalama 30 bin kadın doğum sırasında ölüyor, Rusya çocuk ölüm oranı açısından Avrupa ülkeleri arasında başı çekiyordu.³ Gebeliği önleyici, kadınların ulaşabileceği hiçbir yöntem uygulanmıyordu. Kürtaj da yasak olduğu için kadınlar köyün gebeliği gizlice çivilerle, kanca- larla sonlandıran deneyimli kadınlarına başvuruyorlardı.⁴ Elbette bu da kadınların hayatını tehlikeye sokuyor, hastalıklara, sakatlanmalara, kadınların çok genç yaşta yıpranmasına sebep oluyordu.

Diğer kapitalist toplumlarda olduğu gibi kadın bedeninin alınıp satılabilen bir meta haline getirilmesi, erkek egemenliği ve ekonomik zorluklarla birleşince fuhuş çok ciddi bir sorun olarak ortada duruyordu. Kadının güvencesiz bir konumda olması, o dönemin mantığı ile söyleyecek olursak, kadının sahipsiz olması fahişeliği bir geçim yolu olarak dayatıyordu. 1889 yılında yapılan bir araştırma Rusya'da kayıtlı fahişelerin % 83,5'inin maddi koşulları en kötü durumdaki tabakalardan kadınlar olduğunu, % 65'inin daha önce burjuva ve aristokratların evinde hizmetçilik yapmış kadınlardan oluştuğunu göstererek bu gerçeği doğruluyor.⁵ Çarlık Rusyası'nda fuhuşa karşı sözde bir mücadele yürütülüyor, gerçekte ise fahişeler kayıt altına alı-

2 Pasaport burada Rusya'ya özgü, ülke içinde seyahat etmek amacıyla kullanılan belgeyi ifade ediyor.

3 Chanie Rosenberg, *Kadınlar ve Perestroyka*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Pencere Yayınları, 1990, s. 88.

4 Sheila Rowbotham, *Kadınlar, Direniş ve Devrim*, çev. Nilgün Şarman, İstanbul: Payel Yayınları, 1994 s. 161.

5 Gül Özgür, *Rusya'da 1917 Sosyalist Ekim Devrimi ve Kadınların Kurtuluşu*, Cilt:1, İstanbul: Dönüşüm Yayınları, 1993, s. 394.

narak bir yandan fuhuş kurumsallaştırılıyor, diğer yandan da kadınlar bir nevi fişle-
nerek hayatlarının geri kalan kısmında da fahişeliğe mahkûm ediliyordu.

Eğitim alanında da kadınlar çok geri kalmış durumdaydı. Ekim devriminden önce yapılan 1913 tarihli son nüfus sayımı verilerine göre kadınların % 83'ü oku-
ma-yazma dahi bilmiyordu. Geri kalan kadınların neredeyse tamamı üst sınıflardan
kadınlar olduğu ve devrimle birlikte bu kadınlar büyük ölçüde sürgüne gönderildiği
için devrimin hemen ardından okuma-yazma bilen kadınların oranının %5'e kadar
düştüğü tahmin ediliyor.⁶ Doğu halkları söz konusu olduğunda bu iyice geriliyor,
hatta çoğu zaman okur yazarlığı olan tek bir kadın bile bulmak mümkün olmuyordu.

Sonradan Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Azer-
baycan Sovyet Cumhuriyetleri'nin kurulacağı ve Müslümanlığın etkisi altındaki bu
coğrafyalarda kadınların durumu Rusya'nın diğer kesimlerine göre genel olarak çok
daha kötüydü zaten. Kadın alınıp satılan bir maldı. Başlık parasının muadili "kalim"
denilen bir sistem vardı. Kadınlar bu sistemle kocaları tarafından satın alınır ve sonra
erkek kadın üzerinde sınırsız bir yetkiye sahip olurdu. Erkek isterse birden fazla ka-
dınla evlenebilirdi. Kadının kocası öldükten sonra da kendi yaşamı üzerinde söz hakkı
olmaz, bu sefer de kocasının en büyük erkek kardeşinin malı haline gelirdi. Adam
isterse kadını kendisi için alıkoyar ya da başka bir erkeğe satabilirdi.

Doğu'da yaşayan kadınlar örtünmek zorundaydı. Çarşafın yanı sıra, Özbekistan ve
Tacikistan'da kadınlar yüzlerine at kılından örülmüş özel bir kara peçe takmak zorun-
daydı. "Bu şekilde paraça (kara çarşaf) ile örtünmüş bir kadın tam bir hayalete, ayak-
lı bir karanlık odaya benziyor ve onun karanlık ve şekilsiz görüntüsü Samarkand'ın,
Taşkent'in ve Buhara'nın ışık ve güneş saçan pazarları ve sarayları ve rengarenk giyi-
nip kuşanmış erkekleriyle akıl almaz, korkunç bir çelişki oluşturuyordu."⁷

Kadınların bu derece geri plana itildiği bir ülkede siyasal haklarından bahsetmek
elbette mümkün değil. Çarlık döneminin kadınları mahkûm ettiği baskı ve tahak-
kümün en fazla hissedildiği alanlardan birisi de siyasal haklar alanıydı. Kadınların
seçme ve seçilme hakkı yoktu. Birçok kamu hizmetinde, idari alanlardaki birçok
meslekte çalışmalarına izin verilmediği için kadınlar siyasal yaşamdan tamamen
dışlanmış durumdaydı.

İşte Ekim devrimi kadınlar için neredeyse cehenneme dönmüş bir ülkenin top-
raklarında yükseliyor, Sovyet iktidarı, işçi sınıfının kurtuluşu ile birlikte kadınların
da kurtuluşunun taşlarını döşemek için yüzyıllardır kök salan baskıcı, gerici yapıları,
alışkanlıkları, gelenekleri, kuralları yıkmaya, bunlara karşı mücadeleye girişiyordu.

6 George St. George, *Sovyetler Birliğinde Kadın*, çev. S. Özbudun- O. Yener, İstanbul: El Yayınları, 1987, s. 23.

7 Gül Özgür, *Rusya'da 1917 Sosyalist Ekim Devrimi ve Kadınların Kurtuluşu*, Cilt:2, İstanbul: Dönüşüm Yayınları, 1993, s. 92.

Devrimin öznesi olarak kadınlar

Peki Rusya’da kadınlar koşullarının bu kadar geri olması karşısında ne yaptılar? Zorluklara ve baskılara tümüyle boyun mu eğdiler yoksa mücadeleye mi giriştiler? Bu soruyu cevaplarırken 1917 yılından geriye 1895’e gittiğimizde, daha o yıl Lenin’in Petersburg’da kurduğu “İşçi Sınıfının Kurtuluşu için Mücadele Birliği” isimli gizli örgütün yönetiminde Krupskaya da dahil dört kadın yönetici olduğunu görüyoruz. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin (RSDİP) ilk tohumları sayılabilecek bu örgütün deneyimleri ışığında 1900 yılında Krupskaya kadınların durumunu, bu doğrultuda siyasi görevlerini ele alan İşçi olarak kadın başlıklı illegal bir broşür kaleme aldı.⁸ 1905 devriminin saflarında kadınlar erkeklerle birlikte mücadele ediyordu. 1905-1907 yılları arasında Bolşevikler kadın işçiler arasında sistemli ajitasyon ve örgütlenme çalışmaları yürütüyor, işçi kadınların sorunlarının ele alındığı toplantılar, taleplerinin yükseltildiği mitingler düzenliyorlardı. Bu yıllarda çoğunluğu aydınlardan oluşsa da RSDİP’in kadın üye oranı %15 idi, ki bu oran çok daha uzun bir geçmişe ve güçlü geleneğe sahip Alman Sosyal Demokrat Partisi’nden bile yüksekti.⁹

1908-1912 yılları arasındaki baskı ve gericilik dönemi birçok kadın önderin tutuklanmasına, sürgüne gönderilmesine sebep olmuş, hareket tümüyle illegal alana çekilmişti. Bu dönemin ardından işçi sınıfı hareketi canlandığı ve legal gösteri yapma olanakları arttığı ölçüde kadın işçiler arasında yürütülen sistematik çalışmaların ürünleri de kendini göstermeye başlamıştı. RSDİP 8 Mart 1913’te Petersburg’da ilk defa Dünya Emekçi Kadınlar Günü’nü kitle gösterileri ile kutlama kararı aldı ve başta tekstil işçileri olmak üzere emekçi kadınların öncülüğünde coşkulu bir toplantı gerçekleştirildi. *Pravda*’nın o gün çıkardığı bir özel sayı ile Kadınlar Günü kutlandı.¹⁰ Kadın işçilerden *Pravda*’ya gelen mektuplar bir çığ gibi artınca tam bir yıl sonra, 8 Mart 1914’te Bolşeviklerin kadınlara yönelik ilk gazetesi *Rabotsnia* (İşçi Kadın) Nadya Krupskaya ve Inessa Armand gibi kadın devrimcilerden oluşan bir yayın kurulu tarafından yayınlanmaya başladı.¹¹

Rabotsnia yedi sayı çıktıktan sonra Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte tüm diğer devrimci yayınlarla birlikte kapatıldı. Bolşeviklerin, emperyalist savaş karşısındaki tutumlarının etkisiyle savaşın bedelini en ağır şekilde ödeyen işçi ve köylü kadınlar arasında gücü giderek arttı. O zamana kadarki en büyük atılım da yine bir 8 Mart Kadınlar Günü gösterisine denk gelen Şubat devriminin fitilini kadınların ateşlemesi ile gerçekleşti. Trotskiy’in *Rus Devrim Tarihi*’nde anlattığı gibi bir gün öncesinde kimsenin aklına bu ‘Kadınlar Günü’nün devrimi başlatabileceği gelmiyordu:

8 a.g.e., s. 103.

9 a.g.e., s. 109.

10 Alexandra Kollontay, *Birçok hayat yaşadım*, çev. Saliha Nazlı-Süheyla Kaya, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010, s. 115.

11 Özgür, *Cilt 1*, s. 111.

Bu bakımdan, aslında, Şubat devriminin kendi devrimci örgütlerinin muhalefetini dinlemeyen taban unsurları tarafından başlatıldığı ve aynı zamanda inisiyatifin, başkalarından önce, sömürülen ve ezilen proletaryanın bir kesimi -içlerinde bir çok asker karısının bulunduğu tekstil işçileri- tarafından alındığı öne sürülebilir. Bardağı taşıran son damla ekmek fırınları önündeki o bitmek tükenmek bilmeyen kuyruk nöbetlerinden geldi... Hepsi işçi olmayan bir grup kadın ekmek talebiyle kent Duma'sına doğru yürüyüşe geçti. Bu sanki tekeden süt istemeye benziyordu. Çeşitli semtlerde üzerlerinde işçilerin ekmek istediklerini, ama aynı zamanda otokrasiyi de savaşı da istemediklerini belirten kızıl bayraklar belirdi. "Kadınlar Günü" başarılı ve coşkulu geçmiş, zayıf verilmemişti. Ama bağrında ne taşıdığı olay gecesinde bile kimseye malum değildi.¹²

O ilk gecenin ardından ayaklanmanın başarıya ulaşabilmesi için askerlerin de kazanılması gerekiyordu. Kadınlar bu mücadelede de yer alıyor, hatta mücadelenin en cesur, en kahraman bölüklerini oluşturuyor, başı çekiyorlardı. Trotskiy şöyle anlatıyor:

Askerlerle işçiler arasındaki bu karşılaşmalarda, kadın işçiler önemli rol oynarlar. Kadın işçiler asker saflarına erkeklerden daha cesurane bir şekilde ilerlerler, tüfek namularına yapışır, yalvarırlar ve neredeyse emrederler: "Süngülerinizi çıkartın, bize katılın!" Erler heyecanlanır, kendilerini suçlu hisseder, kaygıyla birbirlerine bakışır, duraksarlar; sonunda aralarından biri diğerlerinden önce davranır ve bir pişmanlık hareketiyle süngüler çıkartılır, baraj açılır, havaya neşeli ve müteşekkik çığlıklar yükselir, askerlerin çevresi sarılır, her tarafı tartışmalar, sitemler, çağrılar doldurur: devrim bir adım daha atmıştır.¹³

Kadınların yaktığı bu ateşle patlak veren Şubat devrimi ile birlikte sarsılmaz gibi görünen Çar devrilince *Pravda*'da kadınların mücadelesi şu coşkulu dizelerle selamlanıyordu:

Kadınlara selam!
Enternasyonal'e selam!
Kadınlar Günü'nde Petrograd sokaklarına ilk çıkan kadınlardı...
Kadınlara selam!¹⁴

Şubat devriminin ardından, Ekim devrimi ile işçi sınıfının iktidarı almasına kadar geçen sürede kadınlar hem Şubat devriminin kazanımlarını savunma hem de Ekim devrimini örgütleme mücadelesinde aktif rol aldı. Fabrika komitelerinde, milislerinde görev yaptı. 5 bin kadın işçinin katıldığı Petrograd'daki büyük çamaşırhane grevinin ardından 1914'te savaşın patlak vermesi ile yasaklanan *Rabotsnia*

12 Lev Trotskiy, *Rus Devrim Tarihi Cilt 1 Şubat Devrimi: Çarlığın devrilmesi*, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: 1998, s. 112.

13 a.g.e., s. 119.

14 Özgür, *Cilt 1*, s. 113.

yeniden yayınlanmaya başladı. 1917 Temmuz olayları ile birlikte yeniden baskı altında kaldıklarında Bolşeviklerin elindeki tek legal yayın Rabotsnia 10 günde bir yayınlanıyor, 40 bin adet basılıyordu.¹⁵

Tüm bu canlılığa rağmen yüzyıllardır topluma derin kökler salmış önyargılar da varlığını sürdürüyordu. Bu önyargıların sadece erkek işçiler arasında değil, Bolşeviklerin tabanında bile etkisi vardı. Kadınlar bir gelenekleri, deneyimleri olmadan da etkili grevler örgütüyor, kendileri grev komiteleri oluşturuyorlardı. Ama kadın işçilerin kendisi bile kadınların tüm işçileri temsil edecek şekilde sovyet yönetimlerinde yer alma kapasitesine sahip olduklarına inanmıyordu. Mesela tekstil işçileri ezici çoğunlukla kadın olduğu halde tekstil işçilerinin sendikasının yönetimindeki 15 kişiden sadece ikisini kadın işçiler oluşturuyordu. Kadınlar Petrograd'daki işçilerin yarısını oluşturduğu halde sovyet organlarında kadın delege oranı yalnızca %5 civarındaydı.¹⁶

İşte bugünün takvimiyle 7 Kasım, eski takvime göre 25 Ekim 1917'de Bolşeviklerin önderliğinde işçi sınıfı köylülüğün desteğiyle iktidarı ele geçirdiğinde kadınlar devrimin de, devrime önderlik edenlerin de bir parçasıydı. Ve tarihin en büyük muzaffer işçi devriminin ürünü olan Sovyet iktidarı, tüm zorlu koşullarda onun için mücadele eden, o zamana kadar yüz yıllardır gerici, baskıcı geleneklerin, kuralların tahakkümü altında yaşayan ve kurtuluş umuduyla yüzünü Bolşeviklere dönen kadınlara bir yandan bir gelecek sunmak diğer yandan da kendi içinde bile geçmişin önyargılarına karşı mücadele görevi ile karşı karşıyaydı.

Bürokrasinin hâkimiyetine kadar Sovyet iktidarının adımları ve etkileri

Sovyet iktidarı ilk günlerinden itibaren kadınları kontrol altında tutan eşitsiz yasaları derhal ortadan kaldıran kararnamelere imza attı. Ancak sadece kadınlara daha önce erkeklere tanınan hakları vermekle kalmadı, kadınları da erkekleri de zincirleyen cinsiyetçi toplumsal kuralları ortadan kaldıracak, gerici bağları kopartacak ve yeni bir toplumun inşasının önünü açacak kararlar aldı, yasalar yaptı.

• Evlilik ve boşanma

Ekim devriminin üzerinden yalnızca iki ay geçmişken, Aralık 1917'de boşanma, evlilik, kadın ve erkeğin çocukları üzerindeki söz hakkına ilişkin iki kararname yayınlandı. Evlilik de boşanma da tümüyle gönüllülük esasına dayalı hale getirildi. Kilise evliliği yasaklanmadı ama hukuk sistemi açısından geçersiz

¹⁵ a.g.e., s. 116.

¹⁶ Rosenberg, s. 98.

kılındı. Artık sadece medeni nikâh yasalar önünde tanınıyordu. Devrimden önce kilisede yapılan evliliklerin resmen tanınması için kayda geçirilmesi kuralı getirildi. Sovyet hükümeti bu yolla bir yandan kilisenin toplum yaşamının düzenlenmesi alanındaki etkisini kırmaya çalışıyor bir yandan da bu mücadeleyi insanların inançlarını incitmeyecek bir şekilde, zor kullanmadan dikkatli bir tarzda gerçekleştiriyordu.

Kadının evlendiğinde erkeğin soyadını alması, iş aramak ve çalışmak için kocasının izninin gerekmesi gibi zorunluluklar kaldırıldı. Bu iki kararnamenin getirdiği en büyük yeniliklerden birisi de evlilik içi ve evlilik dışı doğan çocukların yasa önünde tam eşitliğinin sağlanmasıydı. Ekim devriminden önce Rusya’da kadınlar evlilik dışı doğan çocukları için nafaka talep etme hakkına sahip değildi, kararname bu hakkı kadınlara ve çocuklara tanıdı. Çocuklarla ilgili alınacak kararlarda kadın ve erkeğe eşit söz hakkı ve yetki getirildi.

Evlilik gibi boşanma da kilisenin tekelindeydi ve son derece zordu. Çok ciddi bir maddi yük getirdiği için sadece üst sınıflardan erkeklerin kullanabildiği bir haktı, emekçi sınıflardan erkekler açısından neredeyse imkânsızdı. Kadınların böyle bir hakkı zaten hiç yoktu. Sovyet iktidarı derhal kadınlar için de erkek için de boşanmayı eşit ve olağanüstü kolay bir işlem haline getirdi. Taraflardan birinin başvurusu bile boşanma için yeterliydi. Eğer taraflar arasında tüm konularda anlaşma sağlanmışsa sadece başvuru ile, anlaşma sağlanamamışsa yerel mahkemece görülen dava ve alınan kararlar doğrultusunda boşanma gerçekleşiyordu. Boşanmanın ardından tarafların birbirlerinin yaşamına müdahalesine izin verilmemesi, bugün bile boşanan ya da boşanmak isteyen kadınların maruz kaldıkları baskılar düşünüldüğünde Sovyet iktidarının erkek egemen tahakküme karşı aldığı önemli önlemlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Bu kararnameler temel alınıp geliştirilerek 17 Ekim 1918’de, yani devrimden yaklaşık bir yıl sonra “Nüfus, Evlilik, Aile ve Vesayet Yasası” çıkarıldı. Bu yasa ile eşlerin evlilik öncesi ve evlilik süresince edindikleri mallarda ayrılık esas kabul alındı. Özellikle kırsal bölgelerde işgücü olarak kullanılmak üzere evlat edinmenin yaygın olması nedeniyle çocukların haklarını korumak, aile nüfusunu daha kalabalık göstererek toplumun yeniden düzenlenişinde daha fazla pay alma uyanıklığının önüne geçmek amacıyla evlat edinme yasaklandı. Yasanın kabulünden önce evlat edinilen çocuklarla diğer tüm çocukların eşit haklara sahip olduğu ilan edildi. Anne ve babanın çocukların eğitimi, velayeti, çocukları ilgilendiren konularda alınacak tedbirler ve kararları karşılıklı anlaşmayla birlikte alması kararlaştırıldı. Çocukların “bedenen terbiyesi” yasaklandı.

1918 yılında kabul edilen bu yasa 1 Ocak 1927’de yeni bir yasa yürürlüğe girinceye kadar yürürlükte kalmış, iki yasa arasındaki dönemde bu alanda bazı ikincil

düzenlemeler getiren kararnameleler çıkarılmıştır.¹⁷

• Kürtaj hakkı ve doğum kontrolü

18 Ekim 1920 tarihli bir kararname ile kürtaj tüm kadınlar için hamileliğin ilk üç ayında, devlet hastanelerinde yapılmak koşuluyla ücretsiz ve yasal bir hak olarak kabul edildi. Böylelikle **dünya üzerinde yasal kürtaj hakkına kadınlar ilk kez Ekim devriminin topraklarında, işçi iktidarı altında sahip oldular.**

Sovyet iktidarı daha önce sağlıklarını ve hayatlarını riske atan yöntemlerle çocuklarını düşürmeye çalışan kadınlara sağlıklı ve hijyenik koşullarda ulaşılabilir bir kürtaj hakkı sağlıyordu. Bütün dünyada kilisenin ve baskın kürtaj karşıtlığının “ceninin yaşam hakkı”ndan bahsettiği yerde işçi hükümeti yayınladığı kararnamede kadının yaşam hakkını ve sağlığını merkeze koyuyor, kürtajı değil yasadışı kürtajla kadını tehlikeye atanları cezalandırıyordu. 1920’de yayınlanan Kürtaj Kararnamesi’nde şu cümleler yer alıyordu:

- 1 Geçmişin devam eden ahlaki değerleri ve bugünün zor ekonomik şartları hâlâ birçok kadını bu operasyona¹⁸ başvurmaya zorlamaktadır, kadınların hayatından endişe duyan ve bu alanda baskı yönteminin amacına ulaşmada tümüyle başarısız olduğunu göz önünde bulunduran Sağlık ve Adalet Halk Komiserlikleri:
- 2 Operasyonun zararlarını en aza indirmenin koşullarının sağlandığı Sovyet hastanelerinde bu operasyonların özgürce ve ücretsiz bir şekilde yapılmasına izin verilmesine,
- 3 Doktorlar dışındaki herkes için bu operasyonu yapmanın kesin olarak yasaklanmasına,
- 4 Bu operasyonu yapmaktan suçlu bulunan hemşire ve ebelerin meslekten men edilerek Halk Mahkemeleri’nde yargılanmasına,
Özel muayenehanesinde kazanç sağlamak amacıyla bu operasyonu gerçekleştiren doktorların Halk Mahkemeleri’nce cezalandırılmasına karar vermiştir.¹⁹

Sovyet iktidarı bu hakkı tanımakla eş zamanlı olarak kürtajın bir doğum kontrol yöntemi olarak kullanılmaması gerektiği ve çeşitli riskler barındıran ciddi bir operasyon olduğu yönünde propaganda çalışmaları da yaptı. Çünkü doğum kontrol yöntemlerinin yetersizliği nedeniyle kürtaj fiilen bir doğum kontrol yöntemi haline

¹⁷ 1918-1927 arasında çıkarılan kararnamelere bir örnek soyadı düzenlemesi ile ilgili verilebilir. Aralık 1917’de sovyet iktidarının ilk çıkardığı kararnamelere biriyile, kadının kocasının soyadını alma zorunluluğunun kaldırıldığını ifade etmiştik. 1921 yılında çıkarılan bir kararname bu hakkı genişletmiş, eşlerin isterlerse kendi soyadlarını kullanma ya da kadının veya erkeğin soyadını ortak soyad olarak kullanma, çocuklarına istedikleri soyadını verme hakkını getirmiştir. Bu ve buna benzer kararnamelere, kısaca 1918 Aile Yasası diye anabileceğimiz yasaya temelden bir değişiklik olmaksızın yeni ekler getirilmiştir.

¹⁸ Burada kastedilen illegal bir şekilde yapılan gizli kürtaj operasyonlarıdır.

¹⁹ “Soviet Decree on Abortion (1920)”, <http://alphahistory.com/russianrevolution/soviet-decree-on-abortion-1920/>

gelmişti. 30 yaşlarındaki bir Sovyet kadınının ortalama 5 ila 7 defa kürtaj olması sıradan bir durumdu.²⁰ Bu noktada kadınların doğum kontrol yöntemlerine erişiminde bir eksiklik olduğunu teslim ederken şu noktanın da altını çizmek gerekir: Kürtajın yasal hale getirildiği tarihte bugün kullanılan birçok doğum kontrol yöntemi bilinmiyordu, doğum kontrol hapı bile henüz bulunmamıştı. Kürtaj gibi doğum kontrol yöntemlerinin uygulanması da sadece Rusya’da değil, bütün dünyada yasaktı, bu alanda dünya çapında bilimsel çalışmaların engellendiği bir dönemdi. Bu anlamda kürtajı kadın sağlığı açısından en az risk oluşturacak yöntemlerle gerçekleştirmek üzere geniş çaplı araştırmaların ve kürtaj sayısını en aza indirmek amacıyla doğum kontrol yöntemlerinin geliştirilmesi yönünde tıbbi çalışmaların açıktan, devletin kontrol ve desteği ile yapıldığı ilk ülke Sovyetler Birliği’dir.

• Eğitim

Çarlık dönemi Rusyası’nda nüfusun %70’i okuma yazma bilmiyordu. Kadınlar ve köylüler arasında bu oran daha da yüksekti. 1920’de genel nüfus içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı %67, kadınlar arasında ise bu oran %77,5 seviyesindeydi.²¹ Bolşevikler bu alanda 26 Aralık 1919’da Lenin’in imzası ile yayınlanan “Cehaletin Tasfiyesi Kararnamesi” ile bütün toplumu kapsayan büyük bir seferberliğe girişti. Kadınların ezilmişliğinin ortadan kalkması için toplumsal yaşama ve işgücüne katılmalarının gerekliliği ve bunun için de eğitimin önemini kavrayışı doğrultusunda da kadınlar arasında bu meselenin üzerine çok daha sistematik bir şekilde gittiler.

125 bin okuma yazma okulu açıldı. Pek çok kadın kara tahtalara Bolşeviklerin sloganlarını yazarak okuma yazma öğrendi.²² Yıllar içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı hızla düştü. 1932’de işçi kadınların sadece %9,2’si okuma yazma bilmiyor, üç yıl sonra bu rakam %6’nın da altına düşüyordu.²³ Bu gelişme sadece okur yazarlıkla da sınırlı değildi. Çarlık döneminde üst sınıflardan kadınlar arasında bile yüksekokul eğitimi alanların oranı çok azdı. Çünkü çoğu yüksekokula kız öğrenciler kabul edilmiyor, zengin ailelerin kızları ancak yurtdışında yüksek öğrenim görebiliyordu. Ekim devriminden 10 yıl sonra ise bambaşka bir tablo ortaya çıkmıştı. 1927-28 döneminde yüksekokullarda öğrenim gören öğrencilerin %28’ini kız öğrenciler oluşturuyordu. Aşağı yukarı bir 10 yıl daha sonra 1939-40 döneminde bu oran %49,3’e yükselmişti.²⁴

Eğitim alanında yapılan atılımda on binlerce kadının köylerden şehirlere gelerek

20 Georges Duby, Michelle Perrot, Françoise Thébaud, Kadınların tarihi Cilt V: Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 230.

21 Serebrennikov, G.N., “The position of women in the U.S.S.R”, 1937, s. 80, <http://revolutionarydemocracy.org/archive/womenUSSR.pdf>

22 Rosenberg, s. 104.

23 Serebrennikov, s. 80.

24 Nina Popova, *Sosyalizm diyarında kadın*, çev. Murat Güneşdoğdu- İsmail Yarkin, İstanbul: İnter Yayınları, 1999, s. 70.

çalıştığı fabrikalarda okuma yazma öğrenmesinin de etkisi olduğunu söylemek gerekir. O dönemde fabrikalarda Eğitim Komisyonları kurulmuştu. Bu komisyonlarda sadece okuma yazma öğretilmiyor, kültür ve sanat alanına uzanan bir dizi etkinlik de düzenleniyordu. İşçiler fabrikalarda çeşitli tiyatro eserlerini, şiirleri okuma geceleri düzenliyor, kendileri orkestra kurup konserler düzenliyordu. Bu durumun yarattığı etki bir kaynakta şöyle anlatılıyor:

İşçi kadınlar ve erkekler, eskiden üst sınıfların ayrıcalıklı alanında kalan tiyatrolara, balelere ve konserlere akın etmeye başladılar. Sanatta öyle bir durum ortaya çıkmıştı ki, sanki her insan eline bir fırça alıp resim yapmaya koyuluyordu. Yaşamın her alanında deney yapılıyordu. Sosyalizmin gelecekteki kurucularının yeni eğitimini dünyadaki en gelişmiş eğitimcilerin en modern yöntemlerine göre geliştirmek amacıyla öğretmenlerin bir dizi tartışma içerisinde çözüm yolları arayıp bir düzenleme ortaya çıkartmaları nedeniyle, 1918 yılında okullar yaz tatilinden sonra bir ay daha geç açıldı. Her köşe başında dünyayla ilgili her konuda konuşmalar ve tartışmalar yapılıyordu.²⁵

• Aile ve bakım emeği

Ekim devriminin önderliği için kadınların kurtuluşunun ön koşullarından birisi toplumsal işgücüne katılmalarını sağlamaksa bir diğeri de onları eve hapseden ev işlerinin kolektifleştirilmesiydi. Bu ikisi olmadan kadınların yeni toplumla birlikte kendi geleceklerini de inşa etmelerinin mümkün olamayacağı fikrinden hareket ediyorlardı. Bu doğrultuda devrimden sonra bir dizi adım atıldı. Doğumevleri, çocuk bakım merkezleri, çamaşırhaneler, çamaşır onarım ve dikiş merkezleri ile yemekhaneler açıldı. Yalnız yaşayan insanlar ve evli çiftler için ev komünleri oluşturuldu. Bu kolektif merkezler imkânlar dâhilinde açılıyor, sayıları ancak zaman içinde artıyordu. Bu nedenle bir yandan uzun vadeli olarak ev işlerinin ve bakım emeğinin kolektifleştirilmesi için adımlar atılırken diğer yandan da aile içindeki cinsiyetçi işbölümüne karşı ideolojik mücadele veriliyordu. Ev işlerinin, hasta, çocuk ve yaşlı bakımının, kadının görevi olduğu yönündeki köklü erkek egemen kabulüne dayalı alışkanlıklar partili militanların evlerinde bile olduğu gibi devam ediyordu. Lenin, genel olarak işçi sınıfı içinde ama özel olarak parti içinde bu konu üzerinde ısrarla duruyordu. Clara Zetkin, *Lenin'den Anılar*'da Lenin'in şu sözlerini aktarıyor:

Maalesef birçok yoldaşımız için hâlâ şunu söyleyebiliriz: 'Komünist'i iyice kazı, altından bir filisten çıkar! Kesinlikle, duygusal noktaları kazımalısın, beyinlerinde kadınlarla ilgili görüşlerin bulunduğu noktalar gibi. Bir kadının, kendisini ev işi gibi saçma, tek düze, gücünü -ve zamanını- tüketen işte harcamasını, ruhunun kurumasını, aklının donuklaşmasını, heyecanının azalmasını ve arzusunun durgunlaşmasını sakın sakın seyreden bir adamın genel görünüşünden daha açık bir delil olabilir mi? Bütün ev işini ve çocuklarının bakımını, ücretle tutulan yardımcılarının üzerine atan burjuva hanımla-

25 Rosenberg, s. 105.

rından söz etmiyorum. Bu söylediklerim, günlerini fabrikada harcıyıp, para kazansalar bile, işçilerin karıları da dahil olmak üzere, kadınların büyük çoğunluğu için geçerlidir.

Kadınların İşi'ne yardım ellerini uzattıklarında, karılarının yüklerini ve sıkıntılarını ne kadar azaltabileceklerini ya da onları tamamen kurtarabileceklerini çok az koca düşünür. Hatta proleterler bile düşünmez. Ama hayır, bu 'kocanın ayrıcalığına ve itibarına' ters düşer. Koca, dinlenme ve huzur ister. Kadının ev hayatı, binlerce önemsiz ayrıntılara her gün kendi kendini kurban etmesidir. Kocasının, efendisinin, sahibinin eski hakları farkına varılmadan süregelir.²⁶

Bu ideolojik mücadelenin yanı sıra, kolektif merkezler için atılan adımlar her ne kadar ihtiyacı karşılamak anlamında hem sayı hem de nitelik açısından yetersiz olsa da, genç işçi devletinin imkânlar dâhilinde bu adımları atmaktan vazgeçmediğini vurgulamak gerekir.

1917-1926 yılları arasında önce Sovyet Rusya'da (kısaca RSFSC) sonra bir bütün olarak SSCB'de kreş sayıları şöyleydi:²⁷

Yıl	RSFSC	SSCB
1017	14	-
1918	78	-
1919	126	-
1920	565	-
1921	668	769
1922	914	67
1923	447	535
1924	503	615
1925	536	708
1926	610	824

Bu tabloda kreş sayılarında 1917-1922 arasında sürekli artış eğilimi olduğunu, 1922'den 1923'e geçişte sayının düştüğünü görüyoruz. Bu gerilemenin sebebini tam olarak açıklamak mümkün olmamakla birlikte NEP döneminin piyasaya öncelik veren uygulamalarının ya da kreş sisteminin değiştirilmesinin ve/ya merkezileştirilmesinin sonucu olduğu düşünülebilir. 1923 yılından sonra sürekli artış eğilimi yeniden ortaya çıkıyor. Daha uzun vadeli olarak baktığımızda ise SSCB'de çocuk bakımı konusunda yıllar içinde kapasitenin çok yüksek bir seviyeye ulaştığını söyleyebiliriz.²⁸

26 V.İ. Lenin, *Kadınların Kurtuluşu*, çev. Ertuğrul Yemenoğlu, İstanbul: Hoca Yayınları, 1993, s. 125. Filisten sözcüğü burada darkafalı anlamında kullanılmıştır.

27 Özgür, cilt 2, s. 28

28 Popova, s. 81. 1937 yılı aşağıda göreceğimiz gibi devrimin ilk yıllarından farklı bir karakter taşıyor olsa da rakamlar devletin bir kamu hizmeti olarak sunduğu imkânlardaki artışı göstermesi

	1914	1937
Düzenli çocuk yuvalarındaki yatak sayısı	550	627.817
Doğum merkezleri sayısı	9	4.175
Doğum merkezlerinde bir yılda yapılan toplam vizite sayısı (bin)	44	39.300
Bebek besleme merkezleri (süt mutfakları) sayısı	yok	2509

Bakım emeğinin kolektifleştirilmesi amacıyla yemekhaneler açıldı. 1919-1920’de Petrograd nüfusunun %90’ı, Moskova nüfusunun % 60’ı, toplamda 12 milyon insan bu yemekhanelerde yemek yiyordu.²⁹ 1932’ye geldiğimizde Sovyetler Birliği genelinde bu rakam yaklaşık 15 milyondur ve her gün yaklaşık 30 milyon kap yemek çıkarılıyordu.³⁰

Bu rakamlara rağmen, kadınların da yeni düzene eski alışkanlıkları ile direnç gösterdiklerini vurgulamak gerekir. Kolektif merkezlerdeki yemeklerin doyurucu olmaması, ortak malzemelerin özensiz kullanılması, darmadağın ve yetersiz koşullar sonucu kadınlar kendi bireysel tencerelerini bırakmıyorlardı.³¹ Trotskiy bu ortaklaşa yaşam evlerinde henüz kolektif yaşamı özümsememiş, eski toplum tarafından yoğrulmuş insanların yarattığı ortamı şöyle anlatıyor: “Ortaklaşa (komün) yaşam biriminde yaşayan ailelere ayrılan birçok ev pislik içinde kaldı ve yaşanmaz hale geldi. Buralarda yaşayan insanlar ortaklaşmacılığa dayalı evleri yeni koşulların başlangıcı olarak düşünmediler. Yaşadıkları yerleri devlet tarafından sağlanan kışlalar olarak gördüler.”³²

Ortaya çıkan tablo ne olursa olsun, burada özellikle vurgulanması gereken, işçi devletinin ilk gününden itibaren, kadınların omuzlarında taşıdığı çifte yükün farkında olması, bu yükü kadınların omuzlarından alarak toplumsallaştırmak için elinden geleni yapmış olmasıdır. Kadının ev içinde harcadığı emek Bolşevikler için hiçbir zaman görünmez olmamıştır.

• İşgücüne katılım

Ekim devriminin ve başta Lenin olmak üzere onun önderlerinin politikası, kadınların kurtuluşunun önünü açmak için toplumsal üretimin bir parçası olmaları ve buna engel olan okuma-yazma bilmemek gibi faktörlerin ortadan kaldırılması gerektiği fikrine dayanıyordu. Bu doğrultuda Ekim devriminin ardından derhal yayınlanan kararnamelerde, devrim öncesi Rusya’nın kadınların işgücüne katılımını yasaklayan ve engelleyen yasaları yerine, bu alanda erkeklerle eşit haklara sahip oldukları yönünde düzenlemeler getirildi.

Elbette bunların başında eşit çalışma hakkı ve eşit işe eşit ücret geliyordu.

açısından çarpıcıdır.

29 Rosenberg, s. 103.

30 Serebrennikov, s. 68

31 a.g.e., s. 170.

32 a.g.e., s. 172.

1914 yılında kadın işçilerin yevmiyesi erkek işçilerin yevmiyesinin %44'ü kadardı.³³ Ekim devrimi ile birlikte ücret sınıflandırmalarında cinsiyete dayalı ayrımlar ortadan kaldırıldı, yasaklandı. Yasalarda bu eşitlik sağlanmış olsa ve aynı iş için farklı ücretler uygulanmıyor olsa da 1918 yılına gelindiğinde kadınların ortalama ücreti erkeklerin ortalama ücretinin ancak yarısı kadardı.³⁴ Fakat bu tablo “eşit işe eşit ücret” ilkesinin pratikte uygulanmamasından kaynaklanmıyor, kadınlar daha az kalifiye işlerde, daha az eğitim gerektiren sektörlerde çalıştıkları ve bu sektörlerdeki ücretler diğer alanlara göre daha düşük olduğu için ortaya çıkıyordu. Bu durumdan hareketle genç işçi devletinde toplumsal üretim alanında kadın işi-erkek işi ayrımının sürdüğü söylenebilir mi? Evet. Peki bunun nedeni işçi devletinin bu konuda cinsiyetçi bir anlayışa sahip olması mıdır? Hayır. Bolşevikler çoğu okumayazma bilmeyen, mesleki eğitim almamış kadınları hızla üretime çekmeye çalışıyor ve bunun sonucu olarak da kadınlar toplumda yüzyıllardır var olan cinsiyetçi işbölümü doğrultusunda en iyi bildikleri işleri yapabilecekleri alanlarda istihdam ediliyordu. Başka bir deyişle kadınlar devrimin hemen ertesinde kalifiye işlerde çalışacak yeterlilikte olmadıkları için kadın işi-erkek işi ayrımı zorunlu olarak ortaya çıkıyordu. Ancak bunun yeni bir toplumu inşa ederken değiştirilmesi gereken bir durum olduğu sovyet organlarında alınan kararlarda sıkça tekrarlanmaktadır ve daha da önemlisi kadın emeğinin kalifiye hale getirilmesi için bilinçli ve örgütlü bir mücadele yürütülüyordu. Ekim devriminden yalnızca dört gün sonra, 29 Ekim 1917’de yayınlanan kararnamede kadınların, sağlıkları açısından tehdit oluşturan 50’den fazla işte çalıştırılmalarının yasaklanması da bu ayrımın nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ama sanayide makineleşme arttıkça, fizik gücünün belirleyiciliği azaldıkça, kadın sağlığı için gerekli hijyenik çalışma koşulları sağlandıkça bu yasak sonraki dönemde ortadan kalkmıştır.³⁵ Sovyetler Birliği, “erkek işi” olarak görülen birçok sektörde, mesleklerde en fazla kadın işgücünün kullanıldığı ülke konumuna gelmiştir. Bugün bile neredeyse sadece erkeklerin çalıştığı maden işkolundaki rakamlar, özellikle benzer yıllarda çeşitli Batı ülkelerindeki rakamlarla karşılaştırıldığında çarpıcıdır:

Kadınlar kapitalist maden sanayisinde çok önemsiz bir rol oynarlar. Maden sanayilerinde çalışan toplam işgücü içinde kadınların oranı, Fransa’da (1931) %2,7, İtalya’da (1931) % 1,8, Almanya’da (1932) %1, ABD’de (1930) % 0,6 ve Büyük Britanya’da % 0,6’dır. SSCB’de kadınlar maden sanayisinde çalışan toplam işçilerin %27,9’unu temsil eder.³⁶

33 Serebrennikov, s. 11.

34 Özgür, *Cilt 1*, s. 49.

35 Serebrennikov, s. 6.

36 Tony Cliff, “Class Struggle and Women’s Liberation”, 1984, <https://www.marxists.org/archive/cliff/works/1984/women/09-revrus.htm>

Kadın emeğinin daha kalifiye bir hale getirilmesi için bir yandan fabrikalarda temel eğitim ve mesleki eğitim veren çalışmalar yapıldı, diğer yandan da kadınların yüksek eğitimi desteklendi. Devrimden sonraki on yıl içinde üniversitelerde eğitim görenlerin neredeyse üçte birini kadınlar oluşturuyordu. Devrimden önce kadın mühendis ya da teknisyen bulmak neredeyse söz konusu bile değilken, Petersburg'da 1899 yılında 848 mühendisin sadece üçü kadinken, 1939 nüfus sayımına göre ülkedeki 76 bin mühendisin 24 bini yani üçte biri kadındı. Tıp alanında 1 milyonun üzerinde kadın çalışıyor, bunların 126 binini de doktorlar oluşturuyordu. Oysa devrimden önce Rusya'da sadece 2 bin kadın doktor vardı.³⁷

Devrim öncesi Rusya'da kadınların işgücüne katılımının önündeki en büyük engellerden birisi hamilelik ve doğumdur. Yukarıda da belirtildiği gibi, kadın işçiler hamileliklerini gizleyerek çalışmak zorunda kalıyor, fark edildiği anda işten atılıyor ya da neredeyse doğum anına kadar tezgâh başında çalışıyordu. Bu da doğum sırasında kadın ve bebek ölümlerine sebep oluyordu. Kadınlar doğumdan sonra derhal çalışmaya başladıkları için yeterli bakımı alamıyor ve hatta bazen açlıktan bebek ölümleri yaşıyordu. Devrimle birlikte ilk yayınlanan kararnamelerden birisi de bu alanda oldu. Hamile kadınların yorucu işlerde çalıştırılması, işten çıkartılması, kendi rızası olmadan görev yerinin değiştirilmesi yasaklandı. Hamile ve emziren kadınların gece çalıştırılmasına izin verilmiyordu. Kadınlara 16 haftalık zorunlu hamilelik, doğum ve annelik izni getirildi. Bazı mesleklerde veya ikiz bebek hamilelikleri gibi durumlarda bu süre uzatılabilirdi. Bu izin dönemi boyunca kadın işçilere ücretinin tam olarak ödenmesi zorunluluğu getirilmişti. Böylelikle bu hakkın kâğıt üzerinde kalmaması, kadının geçinebilmek için fiilen çalışma mecburiyetinin ortaya çıkmaması amaçlanıyordu. Doğum izninin ardından çalışmaya başlayan ve emzirmeye devam eden kadınlara her 3,5 saatte bir ve her biri yarım saatten az olmamak kaydıyla ve çalışma süresi olarak kabul edilen süt izni hakkı verildi. Anne ve çocuklar hastanelerde ve kliniklerde ücretsiz sağlık hakkına sahipti ve eğer hasta çocuk için hastanede yer yoksa doktorun talimatıyla anneye çocuğunun hastalığı boyunca ücretli izin verilirdi. Devrimin hemen ardından başlayan ve çeşitli zamanlarda alınan kararlar, 1922 yılında kabul edilen İş Yasası ile sistematik bir hale getirildi; bu o yıllarda bütün dünyada kadınların bu alanda sahip olduğu en ileri hakları temsil ediyordu.³⁸

37 Popova, s. 73. (Yazar kitabında "bundan elli yıl önce" demiş, yıl belirtmemiştir. Kitabın basım tarihinin 1949 olmasından hareketle 1899 bizim tahminimiz olarak yazılmıştır).

38 Rosenberg, s. 101. Bu hakların, 100 yıl sonra en ileri kapitalist toplumlarda kadınların sahip olduğu haklar dikkate alındığında dahi son derece ileri olduğu söylenebilir. Bugün bile pek çok ülkede kadınlar bu haklar için mücadele ediyor. Üstelik bu hakların mevcut olduğu ülkelerin hiçbirinde uygulama bakımından bir işçi devletinin sağladığı güvenceden bahsedilemez. İşçi devletine tek eleştirimiz bütün bu kararların arasına devredilemez babalık iznini koymaması olabilir. Ancak bu eleştiriye de bugünden baktığımız, Ekim devriminin üzerine 100 yıllık bir

Siyasal yaşama katılım

Ekim devrimi kadınların siyasete katılımı açısından bütün dünyada bir ilke imza atmıştır. Pek çok kaynak Ekim devriminin ardından kadınlara eşit seçme ve seçilme hakkı tanındığını ifade ederken “o dönemde yalnızca Norveç ve Danimarka’da vardı” diye de ekliyor. Oysa bu iki ülkede olan, bütün dünyada yükselen Süfrajat hareketi ile birlikte gündeme gelen oy hakkıydı. Norveç’te 1913’te, Danimarka’da 1915’te kadınların elde ettiği yalnızca seçme hakkıydı. **Dünyada ilk kez Rusya’da kadınlar erkeklerle eşit seçme ve seçilme hakkına sahip oldu.**³⁹ Üstelik bu hak Şubat devriminden sonra, Çar’ın devrilmiş olduğu dönemde, Ekim devriminin arifesinde Temmuz olayları sırasında elde edildi. Ve devrimin ardından genç işçi devleti de bu hakkın kâğıt üzerinde yazılı bir haktan ibaret olmaması, pratikte de kullanılması için büyük çaba sarf etti.

21 Şubat 1920’de *Pravda*’da “Kadın işçilere” başlığıyla yayınlanan yazısında Lenin şöyle diyordu:

Toprak sahiplerinin, kapitalistlerin ya da tüccarların olmadığı ve emekçi halkın hükümetinin bu sömürücülerden yeni bir hayat kurduğu yerde, erkek ve kadınlar kanun önünde eşittir.

Ama bu yetmez!

Kanun önünde eşitlik, gerçekte gerekli olan eşitlik değildir.

Biz, kadın işçinin sadece kanun önünde değil, gerçek hayatta da erkek işçiye eşit olmasını istiyoruz. Bunun için kadın işçiler, sosyalleştirilmiş işletmelerin ve devletin yönetiminde gittikçe artan bir yer almalı.

Yönetimde yer alarak, kadınlar çabucak öğrenecek ve erkeklere yetişecekler. Sovyete hem Komünist, hem de Partisiz daha fazla kadın seçin. Dürüst oldukları sürece, Parti üyesi olmasalar bile kadın işçiler, çalışmalarını anlamlı ve bilinçli bir şekilde düzenleyebilme yeteneğindedirler. Onları Moskova Sovyeti’ne seçin!

Moskova Sovyeti’ne daha fazla kadın işçi yollayın! Moskova proletaryası, zafer için ve kadınların eski haksızlıklarla, eski burjuva alçaklığıyla savaşmak için her şeyi yapmaya hazır olduğunu ve her şeyi yaptığını göstereyin!

Proletarya, kadınların tam özgürlüğünü gerçekleştirmediği sürece, kendisi için de tam bir özgürlük kazanamaz!⁴⁰

deneyim yaşamış olduğumuz için yapabiliyoruz.

39 Dünyada kadınların meclise girdiği ilk ülke Finlandiya’dır. 1907 yılında yapılan seçimlerde 200 sandalyeli meclise 19 kadın milletvekili seçilmiştir. Rusya’da seçilme yaşı 18’den başlarken Finlandiya’da 24 olarak belirlenmiştir. Kadın ve erkek ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit seçme ve seçilme hakkına sahip olma ilkesi yalnızca meclis seçimlerinde geçerlidir. Belediye seçimlerinde mülkiyete dayalı ayrımlar uygulanmaktadır. Daha da önemlisi, kadınlar erkeklerle tam olarak eşit haklara sahip değildir. Evli kadınların eşleri ile eşit haklara sahip olmaları ancak 1930 yılında mümkün olmuştur (Jason Lavery, *The History of Finland*, Westport, CT: Greenwood Press, 2006, s. 77).

40 Lenin, s. 87.

Toplumun yarısı olan ama yüzyıllardır yok sayılan kadınları ülkenin yönetimine katılmaya çağırıyorlar, bunun önündeki eğitimden geleneklerin baskılarına kadar bir dizi engele ve geçmişten gelen önyargılara karşı da mücadele etmeye çalışıyorlardı. Elbette Bolşevikler bunun zor bir görev olduğunun farkındaydı ama zor olduğu kadar vazgeçilemez bir görevdi de. Bu perspektifi en çarpıcı şekliyle Lenin'in "Bolşevikler iktidarı ellerinde tutabilecek mi?" başlıklı makalesinde görmek mümkün: "Ütopyacı değiliz... aşçıların bir anda ülkeyi yönetmeye başlayamayacağını biliyoruz...Ancak ülkeyi yönetmek görevinin bütün aşçılara derhal öğretilmeye başlanmasını talep ediyoruz."⁴¹

Bolşeviklerin propaganda ve ajitasyon düzeyindeki bu çabaları, fabrikalarda ve köylerde kurulan eğitim grupları ile destekleniyordu. Bu sistematik çalışma, devrimin ilk yıllarından itibaren meyvelerini vermeye başladı. Binlerle, on binlerle, yüz binlerle sayılan kadınlar devrimin saflarına katılıyordu. Burada o zamana kadar siyasetle hiç ilişkisi olmamış kadınların sovyetlere ve partiye katılmalarını sağlamak için delege toplantıları önemli bir araç olarak kullanılıyordu. Delege toplantıları sistemi şöyle işliyordu: Her fabrikada, her mahallede, her köyde bütün kadınlar bir toplantıya çağrılıyor, bu toplantılarda konuşulan konuların merkezileştirilmesi için ortalama her 40-50 kadın için bir delege seçiliyor, bu delegeler ilçe delege toplantılarına katılıyordu. Kadınlar seçildikten sonra 3 ile 6 ay arasında değişen dönemlerde delegelik yapıyorlardı. Delege seçilen kadınlar siyaset okullarına gönderiliyordu. Giderek daha fazla kadının bu sisteme dahil olabilmesi için 1922 yılında her 10 kadına karşılık bir delege sistemine geçildi. 1925 yılında partinin 14. Kongresi'ne sunulan örgütsel rapordaki veriler delege toplantılarının nasıl kitlesel bir karşılığı olduğunu gösteriyor:

Rapor döneminin en önemli özelliği, - tüm diğer örgüt alanlarında olduğu gibi - delege toplantılarının gelişerek kitlesel bir biçim almasıdır. Rapor döneminde kadın delegelerin kadın seçmenlerinin şehirde ve köyde arttığını kaydediyoruz. Şehirde kadın seçmenlerin sayısı rapor döneminde %30 artmıştır, toplam 1.600.000. Ama köyde kadın seçmenlerin sayısı %70 artmıştır, toplam 7.000.000... Kadınların sovyetlere, yürütme komitelerine ve kongrelere katılımın alanında dikkate değer gelişme söz konusudur. Köy sovyetlerinde kadınların oranı %2'den %9'a, ilçe yürütme komitelerinde %0,6'dan %7'ye, il yürütme komitelerinde %4'ten %7'ye çıkmıştır. Sendikalarda da aynı şekilde kadınların % oranında artış vardır, ne var ki bu hızlı bir ilerleme değildir. Sendika işletme komisyonlarında %14'ten %16,5'e, sendikaların merkez komitelerinde ama daha dikkate değer bir artış söz konusudur, %4'ten %15'e.⁴²

Kongreye sunulan örgütsel rakamlarda kendisini gösteren, kadınların siyaset hayatının giderek daha büyük bir parçası haline gelmesi gerçeğini Vladimir Mayakovskiy şu dizelerle anlatıyor.

41 St. George, s. 23.

42 Özgür, *Cilt 1*, s. 171.

Tornalardan
sabanlardan, kurnalardan
yüz binlerce yalın kadın
kırmızı yemenili
öğreniyor kurmasını
ve yönetmesini⁴³

Bu gelişmeler kadın parti üyelerinin toplam parti üyelerine oranındaki artışla da doğrulanmaktadır.⁴⁴

Yıl	Kadın üyelerin oranı (%)	
1898	15	I. Kongre (RSDİP)
1916	7,8	VII. Kongre (RKP/B)
1924	9	XIII. Kongre (SBKP)
1925	10,3	XIV. Kongre (SBKP)
1927	13	XV. Kongre (SBKP)

Yukarıdaki tabloda partinin ilk kongresinin en yüksek kadın üye oranına sahip olması, 1918 yılında bu oranın 1898'deki oranın neredeyse yarısı kadar olması ve sonra artmaya başlaması dikkat çekiyor. Bunun sebebi kuruluş aşamasında partinin henüz daha ziyade aydınlardan oluşması, işçilere erişememiş olmasıdır. Devrim sırasında ve hemen ertesinde partinin hızla işçiler arasında büyümesi ve erkeklerin çok daha büyük kitleler halinde partiye katılmaları nedeniyle 1918 yılında ilk kongrenin neredeyse yarısı oranında kadın üye yer almış ancak daha sonra parti adım adım kadınlar arasında da güç kazanmıştır.

Son bir noktaya değinerek bu başlığı kapatalım. Her ne kadar Ekim devriminin öncesinde ve sonrasında parti kadınların siyasete kazanılması için bilinçli bir çalışma yürütmüş olsa da, aynı bilincin teker teker bütün parti militanlarında, tüm sovyet temsilcilerinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Partili erkekler bile kadınların özgürleşmesi konusunda deyim yerindeyse söze gelince mangalda kül bırakmıyor ama gerçekte kendi eşlerinin parti faaliyetlerine katılmalarını engellemeye çalışıyor, hatta bazen düpedüz yasaklıyordu. Benzer bir durumla karşı karşıya kalan bir kadının aktarımı bu durumu özetlemek açısından çarpıcı:

Gerçek bir insan olacağımdan korktuğu için - ona gereken tek şey bir aşçı ve ev hanımı bir eştir - bana yasakladığı, benim de gizlice süzülürmek zorunda kaldığım toplantılarda, kendisi devrimde kadının işlevi hakkında gök gürültüsünü andıran konuşmalar

43 St. George, s. 32.

44 Özgür, *Cilt 1*, s. 149.

yapıyor ve kadınları daha etkili görevler almaya çağırıyordu.⁴⁵

Parti önderleri parti içinde ve sovyetlerde bu konuya da hassasiyetle yaklaşmış, erkeklerin geçmişin önyargılarını terk etmeleri, kadınlar üzerindeki baskıların sona ermesi, aile içinde kadını ikinci plana atan yaşam koşullarının değiştirilmesi için mücadele etmiştir. Trotskiy 13 Temmuz 1923 tarihli “Eski Aileden Yeni Aileye” başlıklı yazısında bu konuda şöyle diyor:

Sovyet devletinde kadın ve erkeğin siyasî eşitliği, problemlerden biriydi ve en basitiydi... Ne var ki, kadın ve erkeğin aile içinde fiili eşitliğini sağlamak çok daha fazla çaba gerektiriyor. Bunu gerçekleştirmeden önce tüm evcil alışkanlıklarımızda devrim yapmak gereği vardı ve besbelli ki aile içinde erkekle kadının arasında, hem normal anlamda hem de hayat şartları açısından fiili bir eşitlik olmadıkça, böyle bir eşitlikten, sosyal çalışmalarda veya politikada olsun ciddiyetle söz etmek yersizdir. Bir kadın ev işlerine kösteklenip, ailenin bakımına, yemek ve dikiş işlerine saplanıp kaldıkça onun tüm sosyal ve politik hayata katılma şansı daha baştan dumura uğramıştır.⁴⁶

Ekim devriminin ilk yıllarında, yukarıda genel hatları ile aktarmaya çalıştığımız gibi, çok ciddi bir atılım gerçekleşmiştir. Kadınların kurtuluşu için gerekli adımların tümünü programına yazmış ve bu yönde ilerlemeye çalışmıştır. Önüne koyup da başaramadıkları varsa bunlar genç işçi iktidarının bir yandan bir varlık mücadelesi vermesi, Kızıl Ordu'nun bütün dünyanın desteğini arkasına almış Beyazlara karşı devrimi savunduğu askeri komünizm dönemi, iç savaşın getirdiği imkânsızlıklar nedeniyle. Aşağıda sonraki dönemde bu alanda ne yönde bir gelişme olduğunu ele almadan önce iki özel konuya değinmek istiyoruz. Bunlardan birisi kadınların parti faaliyetine katılması ve örgütlenmesinde özel bir yere sahip olan partinin kadın örgütü Jenotdel deneyimidir. Diğeri ise Ekim devrimi ve onun ürünü olan işçi devletinin Müslüman kadınlar için anlamıdır.

Jenotdel deneyimi

Jenotdel'in kökleri aslında Krupskaya'nın 1900 yılında yazdığı *Bir işçi olarak kadın* isimli broşüre dayanıyor. O tarihten itibaren Krupskaya, Armand ve Kollontay'ın bilinçli çabaları ile özellikle işçi kadınlar üzerine odaklanan ve onlar arasında yürütülen faaliyetler devam etti. Çeşitli yerel işçi kadın grupları oluşturuldu. *Rabotsnia* bir çekim merkezi ve örgütlenme aracı olarak kullanıldı. Ekim devriminin ardından ise yeni toplumun hedeflerinden birisi bu örgütlü mücadeleyi bir adım ileriye taşımak, bu yolla işçi iktidarının kadınların kurtuluşunun yolunu

45 Rowbotham, s. 173.

46 Lev Trotskiy, *Gündelik Hayatın Sorunları*, çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2000, s. 41.

açacak adımları atmasını sağlamaktı.

Kollontay'ın 1918 yılında Bütün Rusya Kadın Kongresi düzenleme önerisi kabul edildi. Armand, Kollontay, Sverdlov gibi isimlerden oluşan bir komite bu kongrenin örgütlenmesi görevini üstlendi. 300 delegenin katılmasını bekledikleri kongrenin salonunda kırmızı yemenileri, gocukları, renkli yerel kıyafetleri ve asker paltoları ile 1.000'i aşkın kadın delege bulunuyordu.⁴⁷ Kollontay ve Armand'ın ardından kürsiye Lenin çıktığında salon alkışlarla inliyor, konuşmanın sonunda kadınlar coşkuyla Enternasyonal'i söylüyordu. Bu kongrenin ardından daha sonra Jenotdel'in yerel organları haline gelecek komisyonlar oluşturuldu. Nihayet partinin 1919'da gerçekleştirilen 8. Kongresi'nde alınan aşağıdaki karar doğrultusunda Rusça "Kadın Kolları" anlamına gelen Jenotdel, merkez komitesine bağlı bir kadın örgütü olarak kuruldu ve ilk başkanı Innesa Armand oldu.

Parti kollarının özel biçimleri için özel kollar yaratılır (ulusal sorunlar için, kadınlar arasında çalışma, gençlik içinde çalışma vs. için). Bu kollar Parti komiteleri düzeyinde oluşturulur ve doğrudan onlara tabidir. Bu kolların örgütlenme şeması, Merkez Komitesi tarafından onaylanan özel yönergelerle tespit edilir.⁴⁸

Moskova'da kurulan merkezde 22 tam zamanlı kadın militan görev yapıyordu. Jenotdel, kadınları ilgilendiren meselelerde Sağlık Komiserliği Anne ve Çocuk Birimi, Fahişeliğe Karşı Mücadele Komisyonu, Komsomol, parti merkezi ve Sovyetlerin eğitimden sendikalara, gıdadan okuma yazmaya çeşitli konularda çalışan organları ile işbirliği halinde çalışıyordu. *Rabotsnia* merkez yayın organı işlevini görüyor, Krupskaya'nın öncülüğünde çıkarılan *Komuniŝta* (Komünist Kadın) teori alanında yayın yapıyordu. Farklı konularda broşürler, iç bültenler ve yerel örgütler tarafından dergiler çıkarılıyordu. Örneğin 1930 yılında *Köylü Kadın, Delege, Kızıl Sibiryaya Kadınları* gibi 18 farklı dergi toplam 670 bin adet basılmış, işçi ve köylü kadınlar arasındaki faaliyetlerde propaganda ve örgütlenme aracı olarak kullanılmıştı.⁴⁹

Partinin Jenotdel'den ve kadınlar arasındaki faaliyetten beklentisi iki yönlü oldu. İlki işçi devletinin ayakta kalma mücadelesinin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için daha fazla kadının devrimin saflarına kazanılması, ikincisi de kadınların yeni kurulan toplumda ileri çekilmesi için, bunun önünde engel olarak görülen etkenlere karşı mücadeleden edilemesiydi. RKP(B)'nin 29 Mart - 5 Nisan 1920 arasında düzenlenen IX. Parti

47 Richard Stites, "Zhenotdel: Bolshevism and Russian Women, 1917-1930", *Russian History*, cilt: 3, no: 2, 1976, s. 177.

48 RKP(B) VIII. Tüm Rusya Konferansı 2-4 Aralık 1919'da kabul edilen RKP(B) Tüzüğü maddesi, aktaran: Özgür, *Cilt 2, Belgeler Bölümü*, s. 6. (Yazar kitabın ikinci cildinin sonunda ayrı bir bölüm olarak çeşitli belgelere yer vermiş ve bu bölümde de sayfa numaralarını 1'den başlatmıştır. Bu bölüme ait referanslar bundan sonra da bu dipnotta gösterildiği şekilde yazılacaktır).

49 Stites, s. 183.

Kongresi'nde "Kadın proletarya arasında çalışma üzerine" başlıklı karar şöyle diyordu:

İşçi ve köylü kadınların Parti çalışmasına katılmasına biçilmesi gereken önem ve işçi sınıfının ve kır yoksullarının kadınlarının tüm ekonomik yaşamda ve Sovyet Cumhuriyeti'nin inşasında oynadıkları rol göz önünde tutularak, özellikle de içinde bulunduğumuz anın en ivedi görevleriyle, üretim ve besin maddeleri temini alanındaki tahribata karşı mücadele ile bağlantı içinde, ortak iâşe ve toplumsal eğitimle, cehalete karşı mücadele ve diğer görevlerle bağlantı içinde, Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) IX. Parti Kongresi, proleter kadınlar arasında çalışmayı içinde bulunduğumuz anın en ivedi görevlerinden biri ve tüm Parti çalışmasının zorunlu parçalarından biri olarak görür.

IX. Parti Kongresi, tüm il komitelerine, ilçe komitelerine ve komünist hücrelere işçi ve köylü kadınlar arasındaki faaliyete en büyük dikkati sarf etmelerini, buna aktif olarak katılmalarını, işçi kadınlar için kolların olmadığı Parti komitelerimizde bunları örgütlemeyi, bunların (Merkez Komiteleri yönergeleri doğrultusunda) halihazırda mevcut olduğu yerlerde bunların çalışmasını güçlendirmeyi ve en iyi kadın Parti işçilerinin saflarından bu kolların sorumlu örgütleyicilerini ve yöneticilerini seçmeyi önerir.

Parti Kongresi, tüm yerel Parti örgütlerine işçi kadınları emek hizmetine ve komünist subotniklere katılmaya çekmek için, sendikalar içindeki işçi kadınlar arasında yoğun bir şekilde çalışmayı önerir.

Parti Kongresi, okuma-yazma bilmemenin ortadan kaldırılması amacıyla işçi ve köylü kadınlar arasında, yetişkinler için okuma ve yazma okullarının açılmasını, kamuya açık okuma odalarının kurulması ve tüm güncel sorunlara ilişkin tartışmalar yoluyla güçlü bir çalışmanın yürütülmesi gerektiğine dikkat çeker.

Kentteki ve kırdaki proleter kadınlar arasında çalışma konusunda ciddi bir tavır ve Komünist Partisi'nin tüm üyelerinin bu çalışmaya aktif olarak katılması, Parti saflarını yeni, yıpranmamış güçlerle, Sovyet inşasının bütün alanlarında yeni çalışma arkadaşlarıyla ve komünist düzenin kurulması için savaşçılarla genişletecektir.⁵⁰

Bu kararlar doğrultusunda iç savaş döneminde Jenotdel, Kızıl Ordu'yu ve devrimi savunmak için kadınların seferber edilmesi için çalıştı. Trenlerle ve Volga nehri boyunca teknelerde yapılan seyahatlerle, gittiği yerlerde kurdukları çadırlarla Jenotdel'in ajitasyon ve propaganda ekipleri neredeyse bütün Rusya'yı dolaştı. Kadınların subotniklere katılmalarını sağladı. Armand'ın 1920 yılında koleradan ölmesinin ardından, Jenotdel'in başkanlığını devralan Kollontay döneminde Jenotdel'in o zamana kadar yürüttüğü mücadele özellikle Müslüman kadınların yaşadığı coğrafyaya doğru genişletildi. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, bu bölgelerde yapılan çalışmaları aşağıda ayrı bir bölüm olarak ele almaya çalışacağız. Burada yalnızca Jenotdel militanlarının, Sovyet topraklarındaki en korkunç törelerin, geleneklerin baskısı altında, en büyük acıları yaşayan bu kadınların kurtuluşu için hayatları pahasına mücadele ettiklerini, gittikleri köylerde dayak yediklerini, hatta katledildiklerini, buna rağmen yılmadan faaliyetleri-

50 RKP(B), IX. Parti Kongresi (29 Mart-5 Nisan 1920) "Kadın proletarya arasında çalışma üzerine" kararı, aktaran: Özgür, *Cilt 2, Belgeler Bölümü*, s. 6.

ni sürdürdüklerini vurgulamak gerekir.

Jenotdel'e ilişkin en başından itibaren parti içinde iki yönlü bir tartışma ve mücadele de söz konusuydu. Bir tarafta Jenotdel üzerinden kadınlar arasında yürütülen özel bir çalışmanın geçiş dönemi koşullarında gereksiz olduğunu, dolayısıyla Jenotdel'in tasfiyesini savunan bir eğilim ve bu eğilime karşı yürütülen mücadele vardı. Diğer tarafta ise Jenotdel'i partiden bağımsız bir yapıya dönüştürme eğilimi ve bu eğilime karşı yürütülen bir mücadele sürüyordu.

Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin hakimiyetinin ardından 1930 yılında gerçekleştirilen 16. Parti Kongresi'nden önce Jenotdel ve ona bağlı örgütler, "parti mekanizmasının yeniden örgütlenmesi" gerekçesiyle kapatılmış, Merkez Komitesi'nin parti kongresine sunduğu örgütsel raporda bu kararın kadınlar arasında çalışmanın önemini yitirdiği, zayıflaması anlamını taşımadığı iddia edilmiştir:

Burada, Parti mekanizmasının yeniden örgütlenmesinin, kadın kollarının tasfiye edilmesinin, kadın çalışmasının tasfiye edilmesi yönünde bir eğilim yarattığının altını çizmek zorundayım. Görüşümce, Partinin bu yeniden örgütlenmesi hiç de kadınlar arasında çalışmanın zayıflatılması anlamını taşımaz. Tam tersine, kadınlar arasındaki çalışma hızlandırılmak zorundadır. Şimdiye kadar kadınlar arasında çalışma kadın kollarına deyim yerindeyse "havale edilen" onların "özel" meselesi idiyse, şimdi Parti mekanizmasının yeniden örgütlenmesi sonucu, tüm Parti örgütü kadınlarla ilgilenmek, kadınlar arasındaki çalışmaya ve kadınları Partiye kazanmaya kendini vermekle yükümlüdür.⁵¹

Ancak sonuç, kadınlar arasındaki çalışmanın içeriğinin yön değiştirmesi, Jenotdel'in de kadınların kurtuluşu yolunda atılan adımların da bürokrasinin çıkarlarına feda edilmesi olmuştur. 1917 ile 1930 yılları arasında kadınların hakları ve talepleri ile ilgili olarak 301 madde çeşitli karar ve kararnamelerde kendine yer bulurken, 1930 ile 1967 arasında bu rakam yalnızca 3'tür.⁵²

Ekim devrimi Müslüman kadınların da devrimiydi

Doğu halkları olarak anılan toplumlarda yaşayan kadınlar, Rusya'nın geneli açısından değerlendirildiğinde devrimden önce özellikle dini baskılar ve gelenekler nedeniyle en zor şartlar altında yaşayan kadınlardı. Devrimin önündeki görevlerden birisi de bu kadınların hayatlarını yaşanabilir kılmak, onların kurtarılmayı bekleyen kadınlar olmaktan çıkıp bu mücadelenin öznesi haline gelmesini sağlamaktı. Ekim devriminin ardından tüm kadınlara tanınan haklar, bu topraklarda yaşayan kadınlar da için de geçerliydi, ancak Doğu'da yaşayan kadınlar bu hakları kullanmak bir

51 L.M. Kaganoviç, "XVI. Parti Kongresi'ne Merkez Komitesi'nin Örgütsel Raporu", aktaran: Özgür, a.g.e., s. 21.

52 Rosenberg, s. 124.

yana hangi haklara sahip olduklarının bile farkında değildi.

İşçi devleti öncelikle Doğulu kadınlar arasında çalışmanın içeriğini ve biçimini belirlemek üzere adım attı. 1921 yılında bu bölgelerde çalışma yürütecek kadınların katılacağı “Doğulu Kadınlar Arasında Örgütücü Olarak Çalışan Komünist Kadınlar Konferansı” düzenlendi. Tatar, Başkırt, Türkiistan, Azerbaycan, Kırım, Kırgızistan, Kafkasya, Sibirya, Türk ve diğer dağlı hakların oluşturduğu çeşitli eyaletlerin temsil edildiği konferansta 45 örgütücü kadın bir araya geldi.⁵³ Bu konferanstan bir süre önce kurulan Jenotdel de zaten bu bölgede faaliyetlerine başlamıştı. Ne yazık ki bölgenin koşullarını ve o bölgede nasıl çalışma yürütülmesi gerektiğini öğrenmenin bedelini komünist kadınlar hayatları ile ödedi. 1918-1919 yılları arasında Rusya’nın batısından bu bölgelerde faaliyet yürütmek üzere giden yüzlerce kadın, bu bölgelerdeki mollaların kışkırtmalarıyla öldürüldü. Bir Jenotdel yöneticisinin mektubunda yer alan bölüm, kadınların ne tür zorluklarla karşılaştıklarını ama aynı zamanda nasıl bir kararlılık gösterdiklerini çarpıcı bir şekilde anlatıyor:

Bir akşamüstü Poltorazk çevresinde bir Aul’a (köyden daha küçük yerleşim birimi) gittik: Ben, Doğu Üniversitesi’nin bir kız öğrencisi ve milisten bir kadın. Doğru muhtarın evine gittik, orada üç erkek vardı. Çay içiyorlardı. Muhtar bizim anlattıklarımızı dinledikten sonra ‘Bizim kadınlarımızla toplantı yapamazsınız, kocaları izin vermez’ dedi. Bu arada ama, erkeklerden biri ona göz kırpmış ve Türkmen dilinde: ‘Geri yollama bunları, bu gece işimize yararlar’ demişti. Ben Türkmenceyi çok iyi anlıyorum, ama anlamazlıktan geldim. Ve böylece bütün gece elimizde tabanca nöbet tuttuk. Kendimizi koruyabildiğimizi ve inatçılığımızı gören muhtar ise, ertesi gün fikrini değiştirdi ve kadınları toplantıya çağırdı.⁵⁴

Evlerinden çıkmayan, erkeklerle karşılaşmamak için pazara bile gitmeyen kadınlar, tabii ki Jenotdelerin düzenlediği toplantılara öyle kolay kolay gelmiyordu. Bunun üzerine Jenotdel, farklı yöntemler denemeye başladı. Kadın kulüpleri açıldı. Kadınların rahatça gelebilmeleri için bu kulüplere erkeklerin girmesi kesinlikle yasaklandı. Buna rağmen kara çarşafın altında kim olduğu belli olmayan kadınlar bu kulüplerin kapısında içeriye girmeden önce bekliyor, bir gören olmasından çekinerek etrafı kolluyordu. Kadınlara ulaşabilmek için Jenotdel üyeleri bu bölgelerde bakkal bile işliyor, bu bakkallarda sadece kadınlar çalışıyor, bakkalın camına “erkeklerin girmesi yasaktır” yazıları asılıyor ve alışveriş yapmak için içeriye giren bir kadın olduğunda komünist kadınlar onunla sohbet ederek bilinç aşılama çalışıyorlardı.⁵⁵

Doğu’da yürütülen faaliyetler öncelikle kadınları yeni yasalar ve sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirmeye yönelikti. Bunun yanı sıra okuma-yazma kurs-

53 Kollontay, s. 365.

54 Fannina W. Halle, *Frauen des Ostens : vom Matriarchat bis zu den Fliegerinnen von Baku*, Zürich: Europa Verlag, 1938, s. 133, aktaran: Özgür, *Cilt:2*, s. 111.

55 a.g.e., s. 111.

ları, sağlık hizmetleri ve çeşitli sosyal-kültürel faaliyetler düzenleniyordu. Ülkenin geri kalanından farklı olarak Doğu'da kadınların işgücüne katılımının sağlanması, bunun için kadınların mesleki eğitime dâhil edilmesi çok daha zorlu ve uzun bir mücadeleyi gerektiriyordu.

Kadınların en temel talepleri genç kızların çok küçük yaşta evlendirilmesinin, çok eşliliğin (bu durumda erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesinin) ve başlık parasının yasaklanmasıydı. Yasalarla bunlar yasaklanmış olsa da fiilen önüne geçmek mümkün olmuyordu. Gelenekleri kırmamanın zaman alması ve kadınların işgücüne katılımı çok sınırlı olduğu için yaşadıkları ekonomik zorlukların onları çok eşliliğe razı gelmeye itmesi söz konusuydu. Başlık parası isteyenler ya da ödeyenler cezalandırılıyor hatta gazetelerde teşhir ediliyordu. Bununla birlikte Jenotdel'in faaliyetleri genişledikçe, etkisini arttırmaya başladıkça, kadınlar haklarının bilincine varmaya ve yavaş yavaş da olsa bu hakları kullanmaya başlamışlardı. Kendisini döven, çok karıllığı dayatan kocalarına isyan ederek boşanma haklarını kullanıyorlardı.

Okuma-yazma alanında ciddi bir ilerleme kaydedilmişti. Siyasi haklarını kullanma anlamında da çok geriden geliyorlar ama farkı hızla kapatıyorlardı. 1924-25 yıllarında şehir sovyeti seçimlerine kadınların % 27'si katılmıştı. 1920 yılında Sovyet Kongresi'ne seçilen delegelerin sadece % 2'sini kadınlar oluşturuyorken 1931'de bu oran % 23,2'ye çıkmıştı.⁵⁶

Doğu'daki önemli mücadele başlıklarından birisi de çarşaf ve peçeye karşı verilen mücadeleydi. Komünistler kadınların örtünmesine karşı yasa ve yasak yoluyla mücadelenin sonuç getirmeyeceğini, aksine önlerine engel olacağını düşünerek bu konuya büyük bir dikkat ve titizlikle yaklaşıyorlardı. Bu konudaki yaklaşım, en iyi ifadesini Lenin'in şu sözlerinde bulmuştur:

Dini haksızlıklarla savaşırken son derece dikkatli olmalıyız; bazı insanlar, bu mücadelede dini duyguları inciterek çok zararlı olurlar. Propaganda ve eğitim yöntemlerini kullanmalıyız. Mücadeleyi çok sivri bir uca en uç noktaya getirirsek, sadece genel bir kızgınlık yaratmış oluruz; bu gibi mücadele yöntemleri, dini konularda halk arasında ayrılığı sürdürmek eğilimindedir, oysa bizim gücümüz birlikte olmakta yatar.⁵⁷

Bu perspektifle Jenotdel, kadınların onurunu ayaklar altına alan bir gelenek olduğu, sağlığına zarar verdiği, kadınların çarşaf giydiği için fabrikalarda çalışmadığı, bu nedenle ekonomik bir gücü olmadığı için kocasına karşı haklarını kullanamadığı ve dini inançları nedeniyle çarşaf giydikleri ya da giymeye zorlandıkları halde çarşaf giymenin, peçe takmanın *Kur'an*'da yazmadığı, bunun sonradan getirildi-

56 a.g.e., s. 116.

57 Lenin, s. 69.

ği gibi gerekçelerle çarşaf ve peçeye karşı bir çalışma yürüttüler. 8 Mart 1926'da "Kahrolsun Çadra ve Parança" şiarıyla Doğu'nun emekçi kadınları açısından tarihi bir gün yaşandı. Bu eylemi yaşayan bir kadın o gün şöyle anlatıyor:

Binlerce, on binlerce kadın bugün -ki bunun hazırlığı aylarca önceden başlamıştı- çadra ve parançaları içinde muazzam ve tehlikeli bir çığ gibi Orta Asya'nın şehirlerinin -Samarkand, Buhara, Taşkent, Kokhand vs.- dar sokaklarından meydanlarından ve pazarlarından akıyor, akıyorlardı. Ama bu karanlık ve halen çehresiz-gözsüz kitlenin üzerinde bir bayraklar denizi vardı: Nefret edilen bir 'Büt'e karşı protesto. Ve tıpkı çıplak ve ot bürümüş bir toprağın üzerindeki kızıl bir çiçek parseli gibi bu garip yürüyüş kolunun ortasında açık yüzleri, kırmızı eşarpları ve şu ya da bu ölçüde kararlı adımlarıyla bir grup kadın ilerliyordu: Geçmişlerine bir çizgi çekme cesaretini şimdiden göstermiş olan ve gökyüzüne artık kara kafes arkasından bakmak zorunda olmayanlar! Müzik sesleri ile birlikte görülmeyecek gibi olmayan insan kitlesi, saflarındaki çok sayıdaki erkek ve çocukla birlikte bayraklarla ve yerli halılarla süslenmiş meydana yerlerini aldılar ve kadınlar nefes kesen bir gerilimle olabilecek beklemeye başladılar. Sonra büyük miting başladı. Meydanı çevreleyen tribünden gürleyen, şevkli ama cesaret verici, yeni, alışılmamış sözler yükseliyordu. Yürekleri işleyen ve bitmek bilmeyen bir coşku yaratan sözler... Ve ateşlenen fırtına bir türlü yatışmak bilmezken ve 'Yaşasın' çılgınlıkları yaşlı, yıkık şehir surlarından çöle kadar yayıldığında - işte o zaman hücum başladı.

İşte, orada, uçuşuyorlar! Başlangıçta titrek ve çekingen bir şekilde, ama sonra gittikçe artan bir coşkuyla kadınların kamuoyu önünde üstlerinden çıkarıp fırlattıkları köleliğin sembolleri - parança, çaçvan ve çadrular! Onları çabucak yükselen bir dağ gibi üst üste yığdılar, üzerine benzin döktüler ve bir anda alevler yükseldi ve burada artık taşınmaz gelen yüzyıllık gelenekten hep birlikte kurtuluşun kara dumanları pırl pırl parlayan ilkbahar semasına doğru yükselmeye başladı... Fakat eşi görülmemiş bu ateşin karşısında utanç, korku ve sevinçle yürekleri de alev alevdi, çocukluklarından beri ilk defa açıkça yüzlerini göstermeye cesaret eden, zindandan kurtulan ve hatta yabancı bir sesi dinleyip tribüne çıkan bu kadınların...⁵⁸

Ekim devrimini hazırlayan günlerde, devrim sırasında ve hatta devrimden sonraki ilk zamanlarda bile Doğulu kadınlar bu sürecin bir parçası değildi. Ama Ekim devrimi onların da sesi oldu ve onların kurtuluşunu örgütleyecek adımlar attıkça Doğulu kadınlar da bu sese kulak verdi.

İki adım ileri, bir adım geri: Termidor ve sonrası

Yukarıda anlattıklarımızdan sonra birçok alanda bütün dünyada dönemin en ileri haklarına sahip olan Sovyet kadınının kurtulduğunu söyleyebilir miyiz? Bu sorunun objektif olarak tek bir cevabı var: Hayır! Neden? Çünkü Ekim devriminin hemen ardından hızla çıkarılan bir dizi kararlar, sonrasında atılan birçok adımla kadınlara verilen hakların bir kısmı daha sonraki yıllarda geri alınmıştır. İlk yılların

⁵⁸ Özgür, *Cilt:2*, s. 135.

atılımı çok önemli bir başlangıç olmuş ama devamı gelmemiştir. Kadınların ezilmişliğinden beslenen ve onu besleyen toplumsal yapıların bir kısmına iade-i itibar yapılmıştır. Bu durumda eğer sosyalizm de kapitalizm gibi erkek egemenliği ile kol kola girmiş, en iyisinden cinsiyet körü bir toplum ideolojisi değilse, neden işçi devletinin kontrolü altında kadınların aleyhine adımlar atıldığının, bazı hakların geri alındığının açıklanması gerekir. Bu çabaya girişmeden özetle ne zaman ne şekilde değişiklikler yapıldığını görelim.

İlk geri adım sadece kadınlarla ilgili bir alanda değil, genel olarak işçi devletini ayakta tutabilmek için devrimin programında zorunlu geri adımları içeren NEP (Yeni Ekonomik Politika) ile gerçekleşti. Kaynakların yetersizliği kadınların toplumsal üretime katılması ve kadınların görünmeyen emeğinin kolektifleştirilmesi için açılan yemekhanelerin, çamaşırhanelerin, kreşlerin, çocuk ve hasta bakım merkezlerinin bir kısmının kapatılmasına yol açtı. Ardından 1928’de Birinci Beş Yıllık Plan ile birlikte toplumun öncelikleri neredeyse bir anda değişti.

1930 yılında partinin kadın kolu Jenotdel artık bu alanda özel bir çalışmaya gerek olmadığı gerekçesi ile kapatıldı. Doğumla ilgili bir dizi düzenleme değiştirildi. Doğum izni esnasında tam ücret alma ilkesi çeşitli koşullara bağlandı. Doğumdan önceki son üç yılda çalışan, bunun iki yılını son işlerinde geçiren ve sendika üyesi olan kadınlar tam ücret alabiliyordu. Doğum öncesi 8, doğum sonrası 8-12 hafta arası olan ücretli izin dönemi önce 5 haftaya, sonra 4 haftaya indirildi.

Üretimi arttırmak için büyük bir nüfusa ve bu nüfusun da kontrol altında tutulmasına, bir anlamda terbiye edilmesine ihtiyaç vardı. Bunun için yeni bir düşünce tarzı, yeni bir ideoloji benimsenmeliydi. En kolay yolu eskinin alışkanlıklarının canlandırılmasıydı. 27 Haziran 1936 tarihli “Anne ve Çocuğun Savunulması” isimli bir kararname ile aile kutsandı, annelik yeniden yüceltildi ve bu yeni çerçevede kadınlara özel bir misyon biçildi. Bu kararnameyle ve 1944 yılında bu kararnamenin daha da güçlendirilmesiyle birlikte, Çarlık dönemine özgü kavramlar, önyargılar yeniden gündeme gelmeye başladı. Ailenin önemi tekrar vurgulandı. Resmi olarak kayıt altına alınmış birlikteliklerle fiili birliktelikler arasındaki eşitlik ortadan kaldırıldı. Zina, evlilik dışı çocuk, gayrimeşru çocuk gibi kavramlar yeni ortaya atıldı. Çocuğun eğitiminden toplumun değil, ailenin sorumlu olduğu fikri propaganda edildi. Boşanma işçi ailelerinin kaldıramayacağı kadar maliyetli bir işlem haline getirildi. Eşcinsellik yasaklandı, hapisle cezalandırılacak bir suç olarak tanımlandı. Kürtaj yasaklandı. Ancak elbette kâğıt üzerinde yasaklanmış olması kadınların kürtaj yaptırmasına engel olmadığı için kadınların sağlığı ve yaşamı açısından ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Kentlerde ölen her 100 bin kadından 12,7’sinin ölüm nedeni gizlice yapılan kürtaj işlemleriydi.⁵⁹

Büyük bir nüfusa ulaşma amacıyla izlenen politika doğrultusunda boşanmala-

59 Rosenberg, s. 123.

rın zorlaştırılması, eşcinselliğin ve kürtajın yasaklanması gibi yöntemler haricinde daha fazla çocuk doğurmak da teşvik ediliyordu. Fazla çocuk sahibi olmak madalyalar ve farklı parasal desteklerle ödüllendiriliyordu. 5-6 çocuğu olanlara “Birinci ve İkinci Sınıf Annelik Madalyası”, 7-9 arası çocuğu olanlara “Birinci, İkinci ve Üçüncü Sınıf Annelik Şerefi” veriliyor, 10 ve üzeri çocuğu olanlar ise “Kahraman Anne” unvanına sahip oluyordu. Sadece çok çocuk ve kalabalık aileler ödüllendirilmiyor aynı zamanda tersinden az çocuklular, küçük aileler, tek başına yaşayanlar, ek vergilerle cezalandırılıyordu. Evlilik dışı doğan çocukların bakımını babanın üstlenmesi için kadının başvuru hakkı kaldırılmıştı. Yeni “Sovyet ailesi”nin yapısının, kız ve erkek çocukların toplumsal rolünün pekiştirilmesi için 1944 yılında karma eğitime son verildi ve yaklaşık 10 yıl boyunca kız ve erkek çocuklar ayrı okullarda eğitim gördüler.

Ekim devriminin ardından işçi sınıfı programının kendisiyle birlikte bütün ezilenlerin de kurtuluşunun, özgürleşmesinin yolunu açacağı fikrini doğrular nitelikte ve radikal tarzda adımlar atılmasından bu geri dönüşe nasıl geldiğini Sovyetler Birliği’nde yaşanan dönüşümden bağımsız ele almak ve anlamak mümkün değildir. 1930’lu yıllarda Sovyetler Birliği’nde yaşanan bürokratik karşı-devrim, yani işçi sınıfının içinden çıkarak yükselen, kendine özgü ayrıcalıklar geliştiren ve siyasi iktidarı kendi ellerine alan bürokrasinin Stalin yönetiminde devleti kendi hakimiyet aracı haline getirmesi ile birlikte sadece kadınların değil, işçilerin de çıkarlarının aleyhine kararlar alınmaya başladı. Artık işçi devleti, bürokrasinin kontrolü altında, zamanla bir işçi iktidarı olmaktan çıkmak ve nihayet kapitalizme dönüşün kapısını açmak pahasına, sadece kendi varlığını koruma misyonu ile hareket ederek yozlaşmıştı.⁶⁰ Gerici toplumsal ilişkilerin, cinsiyetçi yapıların yeniden kurulması ve yüceltilmesi de bu yozlaşmayla birlikte gerçekleşmiştir. Ve bürokrasinin hakimiyeti altında NEP döneminde zorunluluktan kaynaklı geri adımların ötesine geçen bir hal almaktadır. Daha da önemlisi Stalinişt bürokrasi bunları “geri adımlar” olarak değil, yeni toplumun değerleri olarak sunmaktadır.

İşçi sınıfı ile birlikte kadınların kurtuluşunun bürokrasinin çıkarlarına feda edilmesi, bizi Ekim devriminin kadınların kurtuluşunu sağlayamadığı ve sağlayabilecek bir programa sahip olmadığı sonucuna ulaştırmamalıdır. Çünkü Ekim devrimi sadece devrimden dört gün sonra çıkardığı kararnemelerle bile bu programa sahip olduğunu göstermiştir. Ve 1930’lu yıllardan itibaren söz konusu olan da gerçekten geri adımlar değil, devrimin programından sapan, başka bir yolda atılan adımlardır. Ekim devriminin iki büyük önderinden biri, Sovyet devletinin bürokratik yozlaşma-

60 Bu yazının sınırları içinde Sovyetler Birliği’nde bürokrasinin hakimiyetini, işçi sınıfına ve devrime ihanetini ele almak mümkün değildir. Trotskiy’in *İhanete Uğrayan Devrim* isimli kitabı bu konuda okunması gereken bir başyapıt niteliğindedir (Lev Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, Kolektif çeviri, İstanbul: Alef Yayınevi, 2006). Ayrıca *Devrimci Marksizm* dergisinin Güz-Kış 2016 tarihli 28/29 çift sayısında yer alan 20. yüzyılda sosyalizmin bilançosu dosyasında Sungur Savran ve Özgür Öztürk’ün yazıları okunabilir.

sının karşısında eski kadrolar arasında neredeyse tek başına Ekim devriminin programını, devrimci Marksizmi savunan Trotskiy'in *İhanete Uğrayan Devrim*'inde yer alan, bu konuyla ilgili bazı pasajları aktarmak istiyoruz:

Kürtajla ilgili yasa tasarısı halkın tartışmasına açılmıştı. Acı yakınmaların ve bastırılan protestoların kamuya ulaştırılmasını Sovyet basınının süzgeci bile engelleyemedi. Tartışma, başlatıldığı hızla kesildi. Merkez Yürütme Komitesi, 27 Haziran 1936 günü o utanç verici tasarıyı katbekat daha utanç verici bir yasa haline getirdi...Aslında kadınların karşısında olan, ama hanımefendiler için bir ayrıcalıklar düzeni oluşturan bu yasa Termidorun gericiliğinin doğal bir meyvesidir.⁶¹

Geriyeye dönüş kendini tiksindirici bir ikiyüzlülük biçiminde ortaya koymakta ve ekonomik zorunluluğun katı gereklerinin de ötesi geçmektedir... Bugünkü aile kültürünün ardından yatan en önemli saik hiç kuşkusuz, bürokrasinin istikrarlı bir ilişkiler hiyerarşisine ve otoriteyle iktidarın dayanaklarını oluşturan kırk milyon ailenin disiplin altında tuttuğu bir gençliğe duyduğu gereksinimdir.⁶²

Toplumun, insanı aşağılayan, ağır gündelik yüklerden kurtardığı gerçek sosyalist aile hiçbir düzenlemeye gerek bırakmaz...Ekim devriminin koyduğu yasalar böyle bir aile yönünde atılmış yürekli bir adımdı. Ama ülkenin ekonomik ve kültürel gericiliği acımasız bir biçimde geri tepti. Termidor yasaları burjuva modellerine geri dönüyor ve bu geriye gidiş "yeni" ailenin kutsallığına ilişkin yalanlarla örtbas edilmeye uğraşılıyor. "Sosyalist" tutarsızlık burada ikiyüzlü ayrımcılığın arkasına gizlenmeye çalışılıyor.⁶³

Ve bütün tespitlerle birlikte Trotskiy, Stalinişt bürokrasinin "SSCB halklarının özgür ve eşit kızları" olarak ilan ettiği kadınların aslında "henüz özgür olmadığını" söylüyordu.⁶⁴ Kadınların kurtuluşu yolunda adımlar atılmış ancak bürokrasinin hakimiyetinde geri dönüşler yaşanmıştı.

Burada sonraki yıllarda ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar geçen dönemde yaşananlara ilişkin ayrıntılara girmeyeceğiz. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, II. Dünya Savaşı'nın ve büyük bir nüfus hedefiyle bilinçli bir politikanın izlendiği yılların ardından 1950'lerin sonundan başlayarak bazı yeni düzenlemeler ve iyileştirmeler yapıldı. Stalin'in ölümünden sonra kürtaj yeniden serbest hale getirildi. Bürokratik yapının bir parçası olarak da olsa Jensovyetsiy (Kadın Sovyeti) adıyla bir kadın örgütü kuruldu. Bürokrasi, merkezine kadınlar için daha iyi bir yaşam inşa etme perspektifini koymak yerine, kadınları Sovyet Birliği'nin Batı ile rekabeti açısından bir güç, bir kaynak olarak gördü. Ancak bu amaçla da olsa atıldığı adımlardan birçoğu dolaylı biçimde kadınların ileriye çekilmesini sağlıyordu.

61 Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, s. 207.

62 a.g.e., s. 209.

63 a.g.e., s. 212.

64 a.g.e., s. 212.

Örneğin daha güçlü bir ekonomi için, kadınların işgücüne daha fazla katılmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorlardı. II. Dünya Savaşı'nda çoğu erkek 20 milyon insanın ölmesi bunu bir ihtiyaçtan ziyade zorunluluk hâline getirmişti. Bu doğrultuda 1950'lerin ikinci yarısından itibaren kreşler, bakım evleri gibi alanların sayısı artırıldı. Kadınların eğitimine daha da fazla önem verildi. Bunun sonucu olarak örneğin 1970 yılına geldiğimizde 50 yaş ve altında olup da okur yazar olmayan kadın yoktu. Türkiye'de TÜİK'in 2015 verilerine göre 25 yaş üzeri kadınlarda okuma yazma bilmeme oranı %9'dur. II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'de kadınların işgücüne katılım oranı neredeyse %70'lere çıkmış, yaklaşık 20 yıllık bir dönemin sonunda sonraki yıllarda aşağı yukarı aynı oranlarda kalacak şekilde 1970 yılında %50,5 olarak gerçekleşmişti. Sendika üyelerinin yarısından fazlası kadındı. Aynı yıl ABD'de bu oran %20 civarındaydı. Sovyetler Birliği bugün bile bize etkileyici gelecek şekilde doktorların %72'sinin kadın olduğu bir ülkeydi. ABD'de yüksek mühendislerin sadece % 0,5'i, avukatların ise %3,5'i kadıncı, Sovyetler Birliği'nde yüksek mühendislerin %30'dan fazlası, avukatların da %35,4'ü kadındı.⁶⁵ Eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanıyor, kadınların ve erkeklerin ortalama ücretleri arasında farklar farklı sektörlerde çalışmalarından ileri geliyordu. 8 Mart'larda ve kadın kurtuluş mücadelesinin çeşitli alanlarında yükselttiğimiz ve kapitalist toplumda karşılanması mümkün olmayan "çalışmak isteyen her kadına iş" talebi, Sovyetler Birliği çatısı altında kadınlar açısından tam bir iş güvencesi olarak karşılığını bulmuştu. 1970 seçimlerinde SSCB Yüksek Sovyeti'ne seçilen üyelerin 463'ü, yani %31'i kadındı. 1969-1971 döneminde faaliyet yürüten 91. ABD Kongresi'nin ise sadece %2'si kadın üyelerden oluşuyordu.⁶⁶ Daha pek çok karşılaştırma yapılabilir, örnek verilebilir. Kısacası, Termidor'a rağmen Sovyet Birliği, çeşitli spor dallarında dünya çapında başarılar kazanan kadın sporcuların, uzaya giden ilk kadının, birçok meslek alanında kendi dönemi için dünya ortalamasının çok üzerinde bir oranla çalışan kadınların yaşadığı bir ülke oldu.

Sonuç

Ekim devrimi ve kadınların kurtuluşu ilişkisi, kadınların ezilmişliğinin farklı biçimlerinin kendi özgüllükleri ile çok daha ayrıntılı incelemeleri hak eden bir konu. Biz bu yazıda başta da söylediğimiz gibi, Ekim devriminin kadınların kurtuluşuna doğru attığı adımların neler olduğunu ele alıp bu adımların akıbetini ele alarak, kadınların kurtuluşu açısından işçi sınıfı programını Sovyet deneyimi ışığında değerlendirmeye çalıştık. Bitirirken yukarıda bazıları daha ayrıntılı, bazıları daha özet bir şekilde ele aldığımız konular hakkında şu tespitleri yapıyoruz.

Birincisi, **kadın sorunu ve kadınların yaşadığı ezilmişlik, erkek egemenliği-**

65 St. George, s. 62.

66 a.g.e., s. 63.

nin son bulması, Ekim devriminin, önceliklerinden birisi olmuştur. Devrimden sonra genç işçi iktidarı, tüm zorluklara ve imkânsızlıklara rağmen, bu doğrultuda atması gereken adımları atmış, eski düzene ve erkek egemenliğine taviz vermek zorunda kaldığı zamanlarda ise bunu açık yüreklilikle ifade etmiştir.

İkincisi, kadınların Ekim devriminin ilk yıllarında hızla genişleyen haklarında ve bununla birlikte yeni bir toplumun inşası yolunda ilerleyişte yaşanan geriye dönüşler, Ekim devriminin değil, bürokrasinin hakimiyetinin ürünüdür. İşçi sınıfının çıkarları ile kadınların kurtuluşu arasındaki bir çelişki temelinde, kadınların hakları işçi sınıfı ve sosyalizm için feda edilmemiştir. Bu ikisi arasında bir çelişki yoktur. Kadınların haklarının uğruna feda edildiği program, Termidorcu bürokrasinin “tek ülkede sosyalizm” programıdır. Trotskiy, sürekli devrimi üç düzeyde ele alır: Demokratik devrim ile toplumun sosyalist yeniden inşası arasında süreklilik, sosyalist devrimin kendisinin sürekliliği ve sosyalist devrimin uluslararası niteliği doğrultusunda devrimin dünya çapında sürekliliği. Sovyetler Birliği’nde Termidor’la birlikte ikincisi, yani sosyalist devrimin kendisinin sürekliliği sağlanamadığı için, birçok alanda geri gidişler yaşanmış, kadınların kurtuluşu doğrultusunda yapılan atılımlar da bu geri gidişlerden azade olmamıştır. Termidorcu bürokrasinin çıkarları ve buna paralel olarak savunduğu “tek ülkede sosyalizm” programı doğrultusunda devrimin dünya çapında sürekliliği, yani üçüncü düzeyde süreklilik de sağlanamamıştır. Dolayısıyla şu noktayı vurgulamak gerekir: **Ekim devrimi önce kadınları yanına çekmek için bazı haklar verip sonra da onlara ihanet etmemiştir. Söz konusu olan bürokrasinin Ekim devrimine ve kadınlara ihanetidir.** Bürokrasinin bir politik devrimle alaşağı edilememesi ve kendi çıkarlarını koruma amacıyla hareket etmesinin önüne geçilememesi, diğer alanlarda olduğu gibi kadınlar açısından da geri dönüşleri kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir.

Üçüncüsü, **bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti hakimiyeti altında bile kadınların ileri kapitalist ülkelere göre daha iyi konumda olduklarını söylemek mümkündür.** Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, yetersiz bile olsa kadınların üzerindeki çeşitli yüklerin kolektifleştirilmiş olması, mutlak iş güvencesi, eğitim ve sağlık alanında kadınların ihtiyaçları doğrultusunda yapılan özel çalışmalar, iş-gücüne katılım ve buna benzer birçok pratik bunu göstermektedir.

Dördüncüsü, en çok Lenin’in konuşmalarında ifadesini bulan ve kadınların kurtuluşu için “iş-gücüne katılma” ve “ev içindeki işlerin yükünden kurtulma” gerekliliğinden hareketle, Lenin’in, Bolşeviklerin, Ekim devriminin kadınların ezilmesinin özgül yanlarını görmedikleri, kadın sorununu üretim ve yeniden-üretim alanına indirgedikleri şeklindeki eleştiriler gerçeği yansıtmamaktadır. Lenin, bütün konuşmalarında eğer ev dışına, toplumsal üretim alanına çekilemezse kadınların ev içindeki işlere hapsolacağını, ev içindeki işlere hapsediği müddetçe de kadınların kurtuluşunun, özgürleşmesinin mümkün olmayacağını söylemektedir. Lenin’in

perspektifi hiçbir şekilde kadınların kurtuluşunu bunlardan ibaret görmez. Ekim devrimi, kürtajdan kadına yönelik şiddete, fahişeliğe karşı mücadeleden kadınların siyasete katılması için yaptıklarına ve kadını aşağılayan toplumsal önyargılara karşı mücadelesine kadar farklı alanlardaki pratiği ile de ufkunun çok daha geniş olduğunu, **kadınların ezilmişliklerinin özgül yanlarını görerek bunu programına yazdığını kanıtlamıştır.**

Ekim devrimi, kadınların önünde hiçbir kapitalist ülkenin sağlayamayacağı bir yaşamın kapısını açmıştır. Kadınlar büyük bir coşkuyla bu kapıdan içeri girmekle kalmamış, ezilen cins olarak kadınların çıkarlarının işçi sınıfının çıkarları ile birliğini kavrayarak kendi özgürlükleri için sosyalist temellerde yeni bir toplumun inşası mücadelesine katılmışlardır. Sovyet topraklarında kadınlar özgür olamadıysa, bunun asıl nedeni bürokratik karşı-devrimin, sadece üretim ilişkileri anlamında değil diğer toplumsal ilişkileriyle, bir bütün olarak sömürü ve ezme biçimleri ile sınıflı topluma, kapitalizme geri gidişin yolunu açmış olmasıdır. Bu, on yıllar boyu süren uzatmalı bir süreç olarak yaşansa da sonuç, aynen Trotskiy'in öngördüğü gibi, kapitalizme geri dönüş olmuştur. Devrimci Marksizm daha ilk andan itibaren Ekim devriminin mirasına sahip çıkarak bürokratik karşı-devrimin varacağı sonuçları tespit ettiği, Sovyet deneyiminin derslerini çıkarttığı içindir ki bugün de sadece işçileri değil, kadınları da kurtuluşa götürecektir programın taşıyıcısıdır.